

UNIVERZITA PALACKÉHO OLOMOUČ
CYRILOMETODĚJSKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA
Katedra církevních dějin a dějin křesťanského umění

Bakalářská práce

Pavel Slavík

Martin Středa a obrana Brna před švédským vojskem v roce 1645

Olomouc 2021

Vedoucí práce: Mgr. Vít Hlinka, Th.D.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci zpracoval samostatně pouze s využitím literatury a zdrojů, uvedených na konci této práce.

.....

podpis

Poděkování

Děkuji vedoucímu práce Mgr. Vítu Hlinkovi, Th.D. za cenné rady, trpělivost, čas a odborné vedení. Paní Mgr. Daně Olivové z Muzea města Brna za poskytnuté historické studijní materiály, P. Mgr. Miroslavu Heroldovi, Lic., SJ. za povzbuzení a svojí rodině za nemalou toleranci.

Obsah

Úvod	6
1. Obléhání Brna 1645 v souvislostech třicetileté války	8
1.1 Obecná problematika	8
1.2 Stručný historický přehled událostí	8
1.3 Švédové na Moravě	10
2 Obléhání Brna – průběh	12
2.1 Před příchodem švédského vojska	12
2.2 3. květen - 26. červen: První fáze obležení	17
2.3 26. červen - 13. srpen: Příchod posil	19
2.4 13. srpen - 23. srpen: Generální útok a jeho selhání	20
2.5 Brno po bitvě	22
3 Martin Středa	25
3.1 Mládí	25
3.1.1 Rodina a dětství	25
3.1.2 Počátky studia	26
3.2 Život příslušníka Tovaryšstva Ježíšova	27
3.2.1 Cesta k vrcholným řádovým funkcím	27
3.2.2 První brněnský rektorát	29
3.2.3 Rektorem v Klementinu	33
3.3 Za obležení	37
3.3.1 První švédské obležení Brna	37
3.3.2 Druhé švédské obležení	38
3.3.3 Po boji	42
3.4 Závěr života	43
4 „Druhý život“ Martina Středy	45

4.1	Úcta v období baroka.....	45
4.1.1	Ostatky P. Středy	45
4.1.2	Barokní hagiografie a ikonografie.....	45
4.2	Úcta v 19. - 21. století.....	50
	Závěr.....	54
	Shrnutí	56
	Summary	56
	Seznam použité literatury.....	57
	Internetové zdroje.....	62

Úvod

Obléhání Brna Švédy představuje jeden ze stěžejních dějinných okamžiků ve vývoji moravské metropole. Když 23. srpna roku 1645 nepřítel odtáhl od města, těžko si někdo mohl představit, že skončila historická událost, která zahájí proces definitivního povznesení Brna do čela Moravy. Město pod Špilberkem mělo vypálená předměstí, zdevastované zemědělské zázemí, domy ve vnitřním městě měly stržené střechy, zdi poškozené dělostřelbou, zbídačené obyvatelstvo sčítalo ztráty na životech. Ovšem konkurenční Olomouc, tradiční hlava markrabství, se nacházela v rukách Švédů, v nichž zůstala dokonce ještě několik let po válce. Zemská a církevní správa potřebovala nějaké středisko, a když byla Olomouc zablokována, našla jej právě v Brně.

Obléhání Brna mělo nejen dlouhodobý historický dopad, ale i dynamiku dramatického příběhu, který bylo možno ideově využít. A také využíván byl, ať už pro podporu loajality k habsburskému domu a římskokatolické církvi, nebo brněnského patriotismu a dnes i turistiky. Nikoliv náhodou vznikaly ve městě četné umělecké připomínky obrany, které podporují přetrvávání historické paměti na událost. V barokní době vznikl monumentální náhrobek Jean Louise Raduita de Souches, jednoho z hrdinů, v průběhu 19. století přibyla de Souchesova busta na Špilberku a novorenesanční sgrafita s bitevním výjevem na jednom z nových činžovních domů na úpatí hradního kopce. Ve století dvacátém, které jinak prohabsbursky a katolicky vykládaným dějinným událostem nepřálo, vznikla třeba monumentalizující reinstalace torza de Souchesova náhrobku v kostele u sv. Jakuba. Nové společenské poměry po roce 1990 umožnily obnovu barokní snahy po beatifikaci dalšího z hrdinů, jezuitu Martina Středy, jenž má ve městě nedávno budovaný sochařský pomník. Páter Středa byl ostatně připomínán, byť kvůli svému členství v jezuitském řádu spíše jen v římskokatolické komunitě, i v krizových obdobích dramatického 20. století. Například není náhodou, že v roce 1942 vyšla v Brně jako samostatný spis, respektive reedice, oslavná stať o Martinu Středovi z pera Bohuslava Balbína.¹

V současné době je na podporu turistického ruchu každoročně na památku obležení pořádán „Den Brna“ s rekonstrukcí dobové bitvy a dalšími doprovodnými akcemi. Obléhání Švédy je jednou z nejčastěji připomínaných událostí v dlouhých dějinách města, čtyři století stará událost dosud silně rezonuje v historické paměti Brna a jeho obyvatel.

¹ BALBÍN, Bohuslav – OTÝPKA, Karel. *Ctihodný P. Martin Středa: stať z roku 1682*. V Brně: Občanská tiskárna, 1942. 30 - [II]

Tato práce si klade za cíl zpracovat biografickou charakteristiku P. Martina Středy, SJ. na základě údajů v dostupné odborné literatuře. Existuje řada jeho životopisů, které však mají jeden závažný nedostatek, a to ten, že samy jsou již historické (nejobsáhlejší a nejzásadnější vyšel roku 1898²). Tomuto faktu je přizpůsoben i charakter práce s prameny, jehož základní kostru tvoří právě dílo Jana Tenory, na něhož je vázaná další literatura, převážně absentující na pultech knihkupectví a přístupná pouze v Moravské zemské knihovně, případně v Moravském zemském archivu.

V první kapitole stručně charakterizuje obecné informace o vývoji Třicetileté války, příchodu Švédů na Moravu až po ukončení války. Ve druhé kapitole se zaměřuje na vývoj města těsně před vypuknutím obléhání i samotný popis událostí léta 1645. Třetí kapitola je cílena na život jezuitského kněze Martina Středy od narození, přes funkce v řádu, příznivý vliv na všechny lidi, s nimiž se setkal a úmrtí. Čtvrtá kapitola obsahuje posmrtné události a ikonografii.

Vědomě jsem se soustředil na skutečnosti méně známé. Obecné okolnosti Třicetileté války zmiňuji jen okrajově v celkovém kontextu. Kromě života Martina Středy a jeho role v obraně Brna roku 1645, se práce zabývá i fenoménem „druhého života“ této osobnosti a jejího místa v uceleném příběhu tak, jak se vyvíjel od časů, kdy ještě žili pamětníci, až do současnosti.

Cílem je jednoznačně větší popularita tohoto neobyčejného muže, který ač pro své chatrné zdraví nebyl schopen bojových výkonů, duchovně dokázal mysl obránců a jejich velitelů povzbudit natolik, že jihomoravská metropole odolala mnohonásobné přesile skvěle vycvičených a takticky mimořádně schopných, zuřivých severských válečníků.

2 TENORA, Jan. *Život sluhy Božího P. Martina Středy z Tovaryšstva Ježíšova*. Brno: Benediktinská tiskárna, 1898.

1. Obléhání Brna 1645 v souvislostech třicetileté války

1.1 Obecná problematika

Válka v letech 1618-1648 byla soubojem velmocí v Evropě. Na jedné straně stál habsburský katolický blok, na straně druhé protestanté. V dobové propagandě šlo o souboj katolické a protestantské věrouky, ale realita nebyla tak jednoduchá. Proti císaři vystupovala například i katolická Francie. Podobně heterogenní byla státní a náboženská příslušnost aktérů války, profesionálních důstojníků: český šlechtic Albrecht z Valdštejna přešel z protestantismu na katolickou víru, přeběhl ze stavovské do císařské armády a udělal v ní kariéru, francouzský kalvinista Jean-Louis Raduit de Souches bojoval nejdříve v luteránském švédském vojsku proti katolickému císaři, aby z převážně osobních důvodů změnil stranu, nikoliv náboženství.³

Válka začala jako souboj absolutistických a stavovských tendencí uvnitř habsburské monarchie. Do ní se však vložily další mocnosti a učinily z vcelku vnitrostátního problému celoevropskou věc. Konflikt měl obrovský dopad nejen na politické uspořádání Evropy, ale i na demografii, ekonomiku i kulturu v nejširším slova smyslu. Habsburkové nasadili za celých třicet let zhruba 450 000 vojáků a protestanté 500 000 vojáků.⁴

1.2 Stručný historický přehled událostí

Čeští stavové vyházeli z oken Pražského hradu císařské místodržící 23. května 1618 a třetí pražskou defenestrací tak započal problém mezi Habsburky a českými protestanty⁵, kteří si zvolili v katedrále svatého Víta 4. listopadu 1619 za českého krále Fridricha Falckého, a poté utrpěli 8. listopadu 1620 v bitvě na Bílé hoře porážku legitimním panovníkem Ferdinandem II. Habsburským (1578-1637). Fridrich Falcký utekl z Prahy do Slezska a tím skončila první etapa války označovaná jako válka česká (1618-1620).

Roku 1621 vzniká válka falcká (1621-1623). Nizozemí bojuje se Španělskem za svoji nezávislost. Sedmihradský Gabriel Bethlen (1580-1629) vnikl dvakrát na Moravu, ale místní

³ BALCÁREK, Pavel. *Ve víru třicetileté války: politikové, kondotiéři, rebelové a mučedníci v zemích Koruny české*. České Budějovice: Veduta, 2011, s. 273, 400.

⁴ PITRO, Martin a Petr VOKÁČ. *Průvodce třicetiletou válkou 1618-1648: české země na pokraji zkázy*. Praha: Knižní klub, 2018, Universum, s. 9.

⁵ POLIŠENSKÝ, Josef. *Třicetiletá válka a český národ*. Praha: Naše vojsko, 1960, Živá minulost, s. 86-87.

posádky vždy jeho útoky odrazily.

Ve válce dánské (1625-1629) byla v Haagu 9. prosince 1625 uzavřena protihabsburská koalice. Ovšem císařský generalissimus Albrecht z Valdštejna (1583-1634) protestanty, pod vedením hraběte Mansfelda (1580-1626), 25. dubna 1626 v Dolním Sasku poráží a v červnu 1628 se dostává až k Baltskému moři. Císař ho jmenuje admirálem baltského a severomořského loďstva a 6. března 1629 vydává restituční edikt, kterým se má církevní majetek, zabavený před rokem 1552, zpět církvi navrátit. Dánská válka končí mírem 22. května 1629 v Lübecku.

Francie si diplomaticky získala Švédsko, které se vylodilo v Pomořansku, mezi Polskem a Německem, skvěle vycvičenou posádkou švédského krále Gustava II. Adolfa 6. července 1630, čímž započala další část třicetileté války, označené jako válka švédská (1630-1635). Valdštejn je odvolán, velitelem císařských vojsk se stává hrabě Tilly. Gustav II. Adolf vítězí u Breitenfeldu a dostal se až do jižního Německa. Habsburkové začali ustupovat. 15. dubna 1632 padl v bitvě u Lechu velitel Tilly a císař opět povolává Valdštejna, jenž Sasy vytlačil z Čech. V bitvě u Lützeny padl 16. listopadu 1632 švédský král a jeho armádu převzal hrabě Axel Oxenstjern. Bylo 25. února 1634, kdy na příkaz Ferdinanda II., byl zavražděn v Chebu kvůli domnělé zradě Valdštejn a císařské vojsko přebírá Matyáš Gallas. Šestého září 1634 poráží habsburské síly Švédy u Nördlingenu. Ti ustupují na sever a císař uzavírá se Saskem 30. května 1635 pražský mír.⁶ Kardinál Richelieu financuje nepřátele svých habsburských rivalů.⁷

Dne 28. dubna 1635 se Francie spojila se Švédy a začíná válka švédsko-francouzská (1635-1648), nejkřutější fáze celé třicetileté války, kdy už náboženská motivace nehrála žádnou roli. Ludvík XIII. vyhláší válku Španělsku, poté Habsburkové válku Francii. V únoru 1637 se císařem stává Ferdinand III. Francie dobývá říšské území, Švédové pustoší české země pod velením generálů Johana Banéra (1596-1641) a Lennarta Torstenssona (1603-1651).⁸ V literatuře se občas vyskytuje příjmení Torstenson, ovšem sarkofág ve Stockholmu je označený se dvěma „s“.⁹ Císařské vojsko se Švédy prohrává v bitvě u Svídnice 31. května 1642 a je pronásledováno až na Moravu, jejíž střední a severní část si nepřítel podmanil. Stejně tak i v roce 1643, kde pak byli odvoláni do války s Dánskem, kterému uštědřili drtivou porážku.

V březnu 1645 Torstensson zvítězil u českého Jankova a Habsburkové se ocitli

⁶ ŠTĚPÁNEK, Kamil. *První evropská válka*. Brno: CERM, 1999, ITEM, Historie, s. 5-13.

⁷ FERRO, Marc a Milena LENDEROVÁ. *Dějiny Francie*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2006. Dějiny států, s. 115-117.

⁸ ŠTĚPÁNEK, *První*, s. 14-18.

⁹ KOVAŘÍK, Jirí. *Bitvy a osudy válečníků*. III., Třicetiletá válka: (1618-1648). Třebíč: Akcent, Drahomír Rybníček, 2018, s. 434.

v kritické situaci, protože cesta na Vídeň byla volná. Tento plán ale ztroskotal na dlouhém obléhání Brna. Švédové pak bojovali v roce 1648 v Praze, ale bitva a celá válka byla zastavena Vestfálským mírem 24. října 1648 v Münsteru a Osnabrückeru.¹⁰

Morava ale klid neměla. Švédské jednotky byly v Olomouci a okolí až do července roku 1650, dokud nedostaly rozkaz k odchodu po vyplacení náhrad.¹¹

1.3 Švédové na Moravě

K ohrožení Brna roku 1645 došlo poté, co švédské síly generála Lennarta Torstenssona v bitvě u Jankova 6. března rozprášily císařskou armádu. Vítězové zamířili přes Moravu, kde se chtěli spojit se sedmihradským knížetem Rákóczim, a ukončit válku útokem na Vídeň. Pro úspěch takového plánu bylo nutno zajistit jižní Moravu.

Severní Morava byla ve švédských rukách od roku 1642, vinou paniky, která vypukla mezi zdejší vojenskou, administrativní i církevní elitou po přiblížení nepřítele, kdy padla 14. června Olomouc, díky vystrašenému císařskému veliteli města, plukovníku Miniatimu.¹² Torstensson neměl rovnocenného soupeře a císařské posádky se vzdávaly většinou bez boje. V několika týdnech obsadil Litovel, Uničov, Nový Jičín, Opavu a odtáhl do Slezska.

Na jaře roku 1643 vtrhl Torstensson opět do Čech, po vítězné bitvě u Breitenfeldu.¹³ Prohnal se kolem Prahy, Litomyšle a Svitav na Moravu, které nastaly krušné časy. Kromě loupění požadoval i velké výpalné a postupně se zmocnil Moravské Třebové, Mírova, Mohelnice. Postupoval přes Prostějov, Plumlov ke Kroměříži a Tovačovu. Císařská vojska pod velením generála Gallase byla rozložena u Litenčic, a ač měla lepší postavení a více mužů než Švédové, kteří leželi u Horních Moštěnic u Přerova, nezaútočili. Torstensson poprvé vyslal menší jednotky přes Vyškov k Brnu 1. září. Sám se s hlavním vojskem rozložil 3. září na výšinách u Slatiny, kterým se do dnešního dne říká „Švédské valy“. Poté ale svůj tábor přeložil blíže k městu, do Zábrdovic, a svedl tam několik menších potyček. Aby brněnské předměstí nebylo užito k nástupu nepřítele pro útok, rozhodl brněnský plukovník Schönkirch, uprchlý z Vyškova, o jeho zapálení. Požár byl ale tak obrovský, že zachvátil i kostel sv. Petra, biskupský

¹⁰ ŠTĚPÁNEK, *První*, s. 16-18.

¹¹ POLIŠENSKÝ, Josef. *Třicetiletá válka a evropské krize 17. století*. Praha: Svoboda, 1970, s. 231.

¹² BALCÁREK, Pavel a Josef VÁLKA. *Brno versus Olomouc: O primát hlavního města Moravy; Pod Špilberkem proti Švédům: Statečný velitel města Ludvík Raduit de Souches*. Brno: Jota, 1993, s. 52.

¹³ ERHARTOVÁ, Olga. *Když Brno dobývali Švédové: bibliograficko - informační text*. Brno: Knihovna J. Mahena, 1995, s. 9.

dvůr a okolní budovy. Shořela i věž, která chyběla po celé dvě století. Ovšem 9. září Torstensson odtáhl přes Olomouc do severního Německa, do bitvy s Dánskem.¹⁴

Poslední pevností na Moravě bylo město Brno s hradem Špilberkem. Bez úplného zajištění týlu si Torstensson na rozhodující atak proti Vídni netroufal.¹⁵ Navíc roli hrála paradoxně i nízká početnost vojska a zastaralé brněnské opevnění. Švédský vůdce předpokládal, že obsadit Brno v několika dnech nebude problém. Když však po třech měsících od nedobytého města ustupoval, jeho vojsko bylo početně, morálně i politicky natolik oslabeno, že postup proti hlavnímu městu habsburské monarchie již nebyl reálný.¹⁶

¹⁴ MATĚJEK, František. *Švédové na Moravě za třicetileté války*. 1. Brno: Moravské muzeum, 1988, s. 127-137.

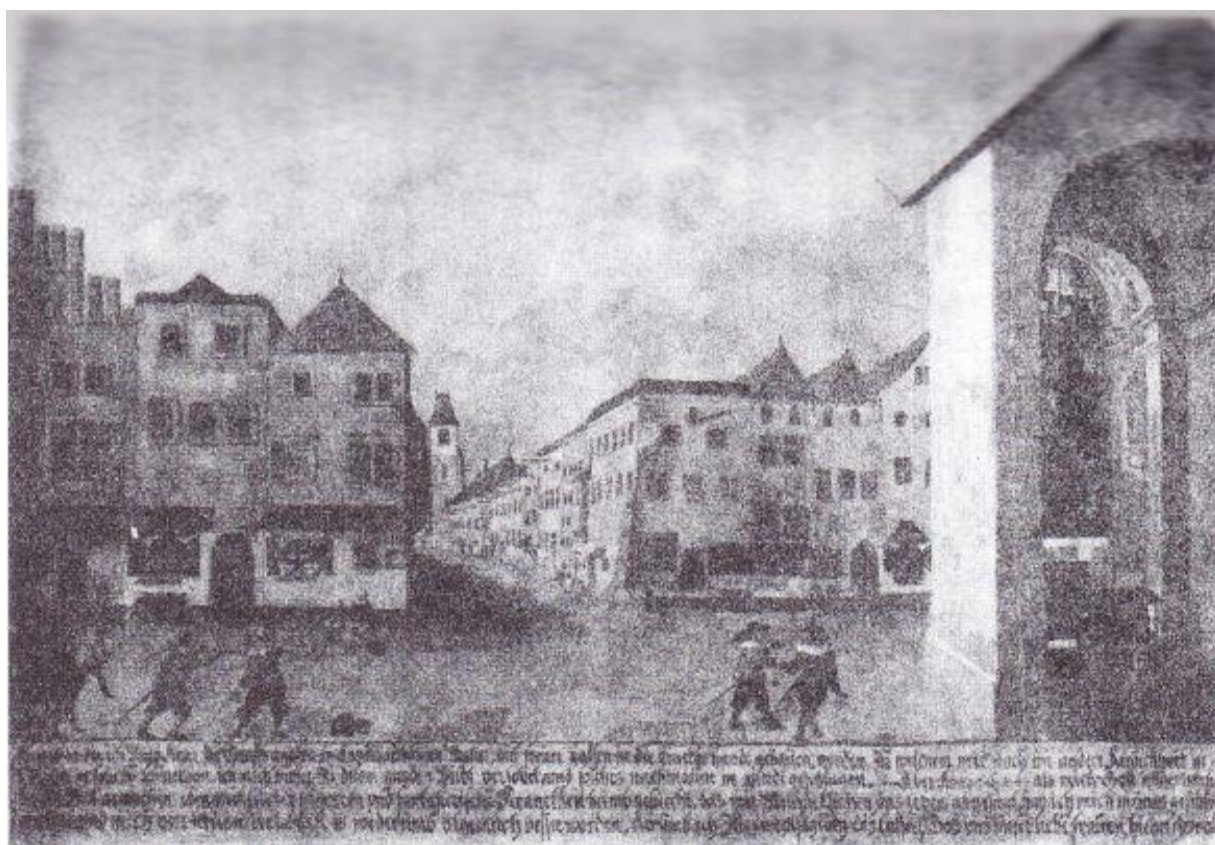
¹⁵ MATĚJEK, František. *Morava za třicetileté války*. Praha: Historický ústav, 1992. Práce Historického ústavu ČAV, s. 303-319.

¹⁶ BALCÁREK, *Ve víru*, s. 403.

2 Obléhání Brna – průběh

2.1 Před příchodem švédského vojska

Brno v roce 1645 bylo ještě víceméně středověkým městem, do kterého se bylo možno dostat jen po mostech k městským branám. Dnešní náměstí Svobody bylo centrem i v první polovině 17. století a ohraničení ulic Nádražní, Divadelní, Rooseveltova, Joštova a Husova odpovídá tehdejšímu Brnu svým rozložením. V současném pohledu na historické městské brány, byla na konci ulice Masarykova brána Židovská, v ulici Orlí je dodnes stojící brána Měnínská, na konci Koblišné ulice byla tzv. Branka, na konci ulice Běhounské brána Dřevěná, na konci Veselé ulice byla brána Veselá a na konci Starobrněnské ulice, brána Brněnská.¹⁷ Náhled do tehdejšího města umožňuje obrázek malíře Maxe Groera z roku 1643. Je vidět otevřená Mariánská kaple na rohu dnešní Panské a Masarykovy ulice (dříve Sedlářská) s průhledem do ulice Jánská (dříve Měšťanská) [obr.1].¹⁸

Obr. 1. M. Groer: Nároží Sedlářské a Jánské ulice roku 1643

¹⁷ ERHARTOVÁ, *Když Brno*, s. 14.

¹⁸ Tamtéž, s. 15.

Hradební pás byl vybudován v období vlády Lucemburků a následně pouze upravován. Zástavba měla převážně gotickou podobu. Vynikaly v ní některé církevní stavby, zejména kostel sv. Jakuba, který svou halovou pozdně gotickou podobou reprezentoval městskou obec, nedostavěný kapitulní chrám na Petrově, poničený požárem r. 1643 a klášterní kostel sv. Tomáše, hrobka lucemburské sekundogenitury, který svou polohou těsně před hradbami narušoval významně obranyschopnost města. Renesance obohatila Brno jen několika významnějšími stavbami. Jmenovat lze baň radniční věže, která se uplatňovala v celkovém obrazu města a několik paláců (Biskupský dvůr, dům pánů z Kunštátu, Schwanzův dům). Díky kontaktům na jih, na dietrichštejnský Mikulov a císařskou Vídeň, sem od začátku 17. století pronikal manýrismus, který předznamenával novou, barokní, kulturní epochu. Mezi jeho největší díla patří dietrichštejnský palác či jezuitský kostel.¹⁹

Město Brno soupeřilo již několik staletí s Olomoucí o pozici metropole Moravy. Prvním brněnským úspěchem na tomto poli bylo usídlení vedlejší větve Lucemburků ve 14. století. Postupně byly do Brna přenášeny také některé zemské úřady, což vyvrcholilo za třicetileté války, zejména poté, co byla Olomouc v letech 1642-1650 okupována nepřítelem.²⁰

Pro úspěšnou obranu města před nepřítelem se jako zcela stěžejní ukázaly dva měsíce, které okolnosti ponechaly obráncům k přípravě. V bitvě u Jankova veleli císařské armádě generálové Hatzfeld a Götz.²¹ Zhruba týden poté přišla do Brna o této skutečnosti úřední zpráva. Naštěstí městská rada vyhodnotila událost jako hrozbu, protože v celých Čechách, na Moravě i v Rakousích se začal šířit strach a hrůza, a začala s přípravami obrany. 11. března se švédské oddíly zmocnily Jihlavy a několika proudy se rozlily po celé západní Moravě. Torstensson likvidací císařské armády u Jankova, byl pánem českých zemí a jeho úsilí směřovalo k Vídni.²² Přes Znojmo táhl ke Kremži na Dunaji, kde se pokusil o přechod řeky, ale ta byla kvalitně obsazena císařskými vojsky. Od 2. dubna se proto sunul východním směrem a doufal ve spojení se sedmihradským knížetem Jiřím I. Rákóczim, který měl zájem ve spojení se Švédy bojovat proti císaři. Torstensson se 5. dubna zmocnil Korneuburgu a 6. dubna rozložil hlavní stan u Stammersdorfu.

Rákóczi se však k pomoci ze strachu před Turky neodhodlal a Vídeň byla císařským

¹⁹ KUČA, Karel. *Brno: vývoj města, předměstí a připojených vesnic*. Praha: Baset, 2000, s. 50-54.

BALCÁREK, Pavel. *Ve víru třicetileté války: politikové, kondotiéři, rebelové a mučedníci v zemích Koruny české*. České Budějovice: Veduta, 2011, s. 377.

²⁰ KUČA, *Brno*, s. 59.

²¹ KLUČINA, Petr. *Třicetiletá válka: obraz doby 1618-1648*. Vyd. 2. Praha: Paseka, 2004, s. 400.

²² MATĚJEK, *Švédové*, s. 140-143.

vojskem dobře obsazena. Švédové se tedy do útoku nepustili a vyčerpaní neustálými přesuny a nemocemi, hnuli se na sever k Mistelbachu. Dobyli jak místa rakouská, tak postupně v několika proudech i moravská – Mikulov, Hodonín, Kunovice. Sám Torstensson se s hlavním stanem 27. dubna dal z Mistelbachu na pochod proti Brnu, které jeho postavení ohrožovalo zezadu, při umíněném záměru zmocnit se Vídně, kam prchli z Brna přední představitelé šlechty, duchovenstva, královští úředníci, hejtman zemský hrabě Pavel Lichtenstein-Kastelkorn s vyššími úředníky i s deskami zemskými a naděje na obranu se vzdal i velitel baron Schönkirch. Zůstali jen kancléř královského tribunálu Jan Kolsdorf a hejtman kraje Brněnského, Zikmund Ferdinand Sack z Bohuňovic²³ s klíči od městských bran a s městskou radou a měšťany, kteří byli odhodlaní plnit věrnou přísahu císaři s nasazením života a cti.²⁴

Obr. 2. Jean-Louis Raduit de Souches

Zbabělého plukovníka barona Schönkircha, ale 15. března 1645 nahradil nový, velmi aktivní důstojník, plukovník Jean-Louis Raduit de Souches.²⁵ [obr.2]²⁶

Pocházel z kalvinistické rodiny drobného šlechtice žijícího ve městě La Rochelle. Po pádu této bašty protestantismu ve vnitro-francouzských bojích, odešel mladý de Souches do Švédska, kde hledal obživu v armádě. Osvojil si velmi úspěšnou švédskou bojovou taktiku, poznal osobně řadu předních vojevůdců krále Gustava Adolfa II. a jeho nástupkyně královny Kristýny (včetně protivníka od Brna Lennarta Torstenssona). Již ve švédských službách se projevovala jeho velká odvaha přecházející až k hazardérství, ale i sklony ke konfliktům a malá schopnost respektovat nadřazené autority. To vedlo k rozepřím s výše postavenými důstojníky.²⁷ V červnu 1642 uprchl do Polska a možná se chtěl vrátit do Francie, ale ve Vídni ho zastavil arcivévoda Leopold Vilém, nabídl mu místo dragounského velitele a již 1. října povyšuje do hodnosti plukovníka. V císařském

²³ ŠUJAN, František. *Švédové u Brna roku 1645*. Brno: František Šujan, 1898, s. 22-24.

²⁴ ŠUJAN, František, DVORSKÝ, František, ed. *Vlastivěda moravská*. II, Místopis Moravy. V Brně: Musejní spolek, 1902, s. 218.

²⁵ MATĚJEK, *Morava*, s. 319-320.

²⁶ *Švédové před Brnem - 1645: soubor pohlednic vydaných k 350. výročí obléhání Brna Švédy*. Brno: BOLIT-B Press, [1995].

²⁷ NĚMČÍK, Bohumír a Ludvík KUCHAR. *Švédové před Brnem 1645*. Brno: Bpress, 1995, s. 22-26.

vojsku se proslavil fantastickým kouskem. S malým oddílem vojáků pronikl 20. září 1644 podzemní chodbou do děkanství, ve Švédý okupované Olomouci. Měl v plánu nepozorovaně otevřít brány císařskému vojsku. Akce selhala, snad proto, že se úderná jednotka zdržela pitím vína na děkanství a došlo k prozrazení. De Souches se pokusil probít z obklíčení, ale to se nepodařilo, zachránil se skokem z hořícího děkanství do hradebního příkopu, dostal se k císařským a získal tím císařovu důvěru. Krátce poté byl jmenován (stále jako nekatolík) velitelem Brna.²⁸

Konfesijní nesrovnalost vojáka s tím, kdo platí žold, již nebyla nijak na závadu. Začali třicetiletý konflikt alespoň do jisté míry jako válka za náboženství, šlo v jeho druhé fázi již o čistě mocenský boj. Ostatně lze předpokládat, že de Souches nebyl kalvinistou nijak vášnivým. Dle pověsti nosil již jako mladý žoldněř pod brněním na prsou talisman, sošku Panny Marie de Foi, ukořistěnou v klášteře ve španělském Nizozemí. Ovšem hovory s P. Martinem Středou jeho zájem o římskokatolickou věrouku prohloubil, a když po válce získal inkolát s podmínkou přestupu na římskou víru, neváhal.

Po třicetileté válce získal de Souches panství Jevišovice, na nynějším náměstí Svobody v Brně dům pánů z Lipé, dva domy ve Vídni a jeden dům ve Znojmě. V Hlubokých Mašůvkách zřídil mariánské poutní místo, kde na hlavním oltáři je v ebenové skřínce stále uchovávána ona soška Panny Marie de Foi.

Stoupal po žebříčku hodností. Vyhnal Švédý z Rakous, bránil před nimi v roce 1648 Prahu a podařilo se mu vytlačit je z téměř celého Pomořanska. Bojoval například proti Francouzům nebo Turkům, u dnešního Štúrova na Slovensku. Ovšem jeho povahové rysy nakonec vedly k tomu, že upadl v nemilost Leopolda I. a dožil v ústraní na jižní Moravě. Bez ohledu na názor Vídně, v Brně byl stále ctěn jako hrdina z roku 1645. Umírá 12. srpna 1682 slepý a v duševním poblouznění. Pohřbený je na své přání v závěti, v hrobce pod kostelem sv. Jakuba v Brně.²⁹

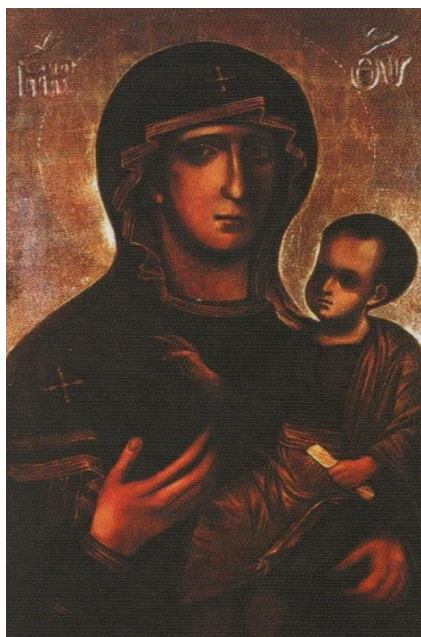
Plukovníku de Souchesovi bylo podřízeno město. Na hradě Špilberku, odděleném od města, velel skotský podplukovník Georg Jacob Ogilvy. Dlouhá léta byl velitelem hradní posádky, a to již před rokem 1638 až do roku 1661, kdy 7. června zemřel a pochovaný je v klášterním kostele v Rajhradě.³⁰ V obecném povědomí, narozdíl od de Souchese nebo P. Martina Středý, dosti zapadl. A to zejména asi pro spory, které měl jak s městskou radou již

²⁸ BALCÁREK, *Ve víru*, s. 401-403.

²⁹ Tamtéž, s. 422-429.

³⁰ VANĚK, Jiří. Plukovník Georg Jacob Ogilvy. In: LOSKOTOVÁ, Irena a kol. Encyklopedie dějin města Brna [online]. Brno: Muzeum města Brna, 2011, s. 1 [cit. 2020-02-16].

před obležením, tak za boje s brněnským velitelem. Nesvědčí to o nízkých vojenských kvalitách Ogilvyho. Většina novověkých velitelů Špilberka byla s městem v častých kompetenčních či hospodářských sporech a de Souches byl špatnými vztahy s jinými veliteli přímo proslulý.³¹

Obr. 3. Panna Marie Svatotomská, ochránkyně města Brna

De Souches podnikal energické přípravy k obležení. Město bylo maximálně zásobeno potravinami a municí. Šindelové střechy v celém městě byly sнесeny a předměstí, částečně opravená po obležení r. 1643, opět pobořena a vypálena, aby zde nepřítel nenašel úkryty.³² Problém představoval klášter augustiniánů u sv. Tomáše. V klidných dobách za Jana Jindřicha Lucemburského byl vybudován těsně před hradbami a později dodatečně ohrazen.³³ Svoji hmotou, převyšující přilehlou městskou zeď, představoval vážné ohrožení.³⁴ Zároveň zde byl umístěn obraz Panny Marie Svatotomské z 8. až 9. století. Černou Madonu byzantského původu daroval augustiniánskému klášteru pravděpodobně sám císař Karel IV. při jeho založení. Byla vnímána jako útočiště, a právě od roku 1645 jako symbol

ochrany města Brna-palladium. [obr.3]³⁵

Problém plukovník de Souches vyřešil přestavbou kláštera na pevnost. Budovy byly strženy a materiál užit k výstavbě ohrazení. Právě u svatého Tomáše se předpokládaly nejprudší boje.³⁶ Brněnské hradby pocházely ze 14. - 15. století a byly již značně zastaralé.³⁷ De Souches nařídil především prohloubení příkopů a vybudování nových tam kde nebyly. V důležitých místech byly vybudovány především zemní pevnůstky, které měly linii obrany posunout co nejdále od vlastního města. Některé věže byly sníženy a jejich vnitřky zasypány materiálem z horních pater. Tím vznikly báze pro postavení děl. Důležitým obranným prvkem se stala „strada

³¹ NĚMČÍK, KUCHAR, *Švédové*, s. 26.

³² KUČA, *Brno*, s. 60-61.

³³ JAN, Libor, ed. *Dějiny Brna. 2, Středověké město*. Brno: Statutární město Brno, 2013, s. 611-612.

³⁴ Kuča podotýká, že šlo o „mimořádně silné opevnění“. KUČA, s. 54, 56. Skutečně se skládalo z hliněných bastionů a příkopů. Bylo to však jen "polní" opevnění. O skutečné zranitelnosti kláštera sv. Tomáše svědčí fakt, že se sem zaměřovaly švédské útoky.

³⁵ VESELÁ, Jiřina a Martin REISSNER. *Den Brna. 3.*, (rozš. a upr.) vyd. Brno: Biskupství brněnské, 2006, s. 20.

³⁶ ŠUJAN, *Švédové*, 1898, s. 33.

³⁷ JAN, Libor, *Dějiny*, s. 613-614.

coperta“, opevněná, krytá cesta, mezi městem a hradem, která umožňovala koordinaci obrany. Uvnitř města nechal velitel zřídit mlýn poháněný dobyt看em a dílny na výrobu střelného prachu. Okolo hradeb, do vzdálenosti 600 kroků, byly strženy všechny vyšší budovy. Spálena byla předměstí Cejl, Trnitá, Dornych, Novosady a všechny domy až ke Starému Brnu. Uvnitř hradeb byly odstraněny šindelové střechy.³⁸

De Souches zpočátku jako Francouz a kalvinista vzbuzoval ve městě nedůvěru. Rázná obranná opatření, pozitivní přístup, který k němu zaujal obecně uznávaný rektor jezuitské koleje a také dopis městské radě od samotného císaře, projevující veliteli plnou důvěru, postoj měšťanů změnil. V průběhu obléhání si dokonce brněnští radní vynutili, aby byl Georg Jacob Ogilvy podřízen veliteli de Souchesovi.³⁹

2.2 3. květen - 26. červen: První fáze obležení

Obr. 4. Lennart Torsstenson

Samotné obléhání Brna začalo 3. května 1645, kdy k městu od Židlochovic dorazily přední hlídky nepřítelů. Lennart Torstensson [obr.4]⁴⁰ s celým vojskem přitáhl následujícího dne. Švédové se soustředili ve dvou velkých leženích. Jedno se nacházelo mezi městem a Královým Polem, kde zabrali kartuziánský klášter, druhé na Starém Brně okolo cisterciáckého kláštera a řeky Svratky. Obě předměstí jako vzdálenější od hradeb de Souches ušetřil spálení. V Králově poli umístil Torstensson svůj hlavní stan a jízdu dislokoval do zábrdovického kláštera.⁴¹

Proti obrovské přesile, zhruba 28 000 obléhatelů, stálo 1475 obránců, z nichž jen 426 bylo profesionálními vojáky,⁴² a proto Torstensson očekával, že se město vzdá.

Spoléhal jistě i na fakt, že velitel de Souches sloužil ještě nedávno ve švédském vojsku a v Brně byl pouze jako žoldněř. Kapitulace ovšem nepřipadala v úvahu!

³⁸ KUČA, *Brno*, s. 60-61.

³⁹ MATĚJEK, *Morava*, s. 320.

⁴⁰ *Švédové před Brnem - 1645: soubor pohlednic.*

⁴¹ MATĚJEK, *Morava*, s. 323.

⁴² NĚMČÍK, KUCHAR, *Švédové*, s. 26-27.

Švédové začali kopat hluboké zákopy, které je měly chránit před střelami obránců, umožnit bezpečný postup k městským hradbám a rovněž město ostřelovali děly. Velitel de Souches vydal rozkaz, aby se každý, kdo je schopen pracovat, dal do oprav poškozeného opevnění. Zároveň brněnské jednotky podnikly protiútok, při kterém zajaly několik švédských bojovníků, od kterých se dozvěděly o dalších Torstenssonových plánech a za městskými hradbami hloubily vlastní podkopy, ve kterých čekaly na nepřítele. Útoky byly každým dnem silnější a 13. května se dobyvatelům podařilo dostat pod Špilberk, kde začali hloubit podkop, kterým chtěli baštu vyhodit do vzduchu. Došlo k boji, kdy jeden císařský důstojník padl. De Souches sám nechal do bašty udělat otvor, kterým se v noci brněnští vojáci vydali proti nic netušícím protivníkům, které pobili a část zajali. Za baštou pak na rozkaz byla vybudována vysoká terasa, která měla další útoky zastavit. Velký problém byl s velmi teplým počasím, které obránce sužovalo a k tomu nedostatek vody a potravy. Velitel Špilberku v této situaci navíc vydal rozkaz, aby jeho vojáci opustili prostor mezi předhradím a nově vybudovanou dřevěnou baštou. Plukovník de Souches byl tímto nařízením rozhořčen, protože byl přesvědčen, že právě tento úsek je třeba zodpovědně bránit. Městská rada mu dala za pravdu a vydala rozhodnutí, kterým velitel Ogilvy bude podřízen de Souchesovi. Ten ihned vydal rozkaz k okamžitému návratu do opuštěných pozic. Dne 20. května se Švédům podařilo hned z rána vyhodit do vzduchu pod hradem novou baštu, za kterou ale narazili na hluboký příkop, pevný srub a odhodlané obránce, kteří spustili prudkou palbu, čímž útočníci utrpěli velké ztráty a brněnští získali čas na opravu pobořené zdi.⁴³ Na konci května přemístil Torstensson svoji základnu do Komárova, tedy blíže k městu. Očekával pomoc sedmihradského knížete Jiřího Rákócziho, která dorazila 1. června. Šlo o 2000 lehkých jezdců vedených generálem Gabrielem Bákošem. Sedmihradská pomoc byla více efektivní než efektivní, neboť vojáci nebyli pro obléhání příliš využitelní, avšak bylo nutno je živit. Na nedostatek profesionální péchy si Torstensson královně Kristině vícekrát trpce stěžoval. Potravin, ale i dřevo na otop byly ve vypleněném Brněnsku stále méně dostupné, ostatně mnoho materiálu nechal de Souches odvést do města. Torstensson se pokusil využít dojem z posílení svého vojska a opět vyzval obránce ke kapitulaci. Opět odmítli, tím spíše, že do města došla zpráva o tom, že arcivévoda Leopold Vilém slíbil pomoc.⁴⁴

⁴³ *Pod císařským praporem: historie habsburské armády 1526-1918*. Praha: Elka Press, 2003. Militaria, s. 65-66.

⁴⁴ ŠUJAN, František. *Švédové u Brna roku 1645*. III. doplněné vydání. V Brně: Ivo Sperát, 2019, 34-44.

2.3 26. červen - 13. srpen: Příchod posil

Očekávaná pomoc dorazila 26. června. Oddíl asi 400 jezdců vedený hrabětem z Vrba nepozorovaně pronikl až ke švédskému ležení. Nenadálým útokem rozdrtil dva pluky nepřítele a vyvolal takový zmatek, že část velitelů se domnívala, že k městu dorazila vyprošťovací armáda. Části švédského vojska se dokonce začaly šikovat k ústupu na Olomouc. Hrabě z Vrba přivezl zejména docházející střelný prach. Příjezd posil se zásobami pozvedl morálku obránců, kterou pak ještě zvýšil jejich úspěšný odjezd, protože město nemohlo živit tolik koní. Promyšleným manévrem zmátli Vrbovi jezdci Švédy tak, že se za jejich linie dostali prakticky beze ztrát. Velitel posily však ve městě zůstal.⁴⁵

V průběhu června se Torstenssonovi zhoršily jeho chronické zdravotní potíže s dnou, zůstal upoutaný na lůžko a velení předal generálu Bartoldu de Mortaignovi.⁴⁶ Ten se pokoušel dělostřelbou a podkopy narušovat hradby, zejména v místě provizorní dřevěné bašty a opevnění u sv. Tomáše. Kromě toho se vícekrát snažil přimět obležené ke kapitulaci výhružkami i lichocením. Bezúspěšně.⁴⁷ Dne 19. července dorazila další, tentokrát vojensky významnější, podpora od Rákócziho. Tvořilo ji na 10 000 mužů a 38 děl. V čele stál knížecí syn Zikmund, který se ale dlouho nezdržel a vrátil se do ležení u Lednice.⁴⁸

Děla byla ihned a s velkým účinkem nasazena proti městu. Naopak děla brněnská v té době pro nedostatek střelného prachu téměř umlkla. Nedostávalo se ani potravin, což vedlo k porážce koní (pro dobové uvažování je příznačné, že velení vydalo řezníkům potvrzení o tom, že jde o akt vynucený mimořádnými okolnostmi, který se nedotýká jejich profesní cti). Švédové v této situaci opět nabídli kapitulaci. Brněnští odpověděli úspěšným výpadem, jehož se účastnil i velitel města. Skutečnost, že de Souches vede výpad a sám bojuje, dokonce byl zasažen do límce, až se mu sežehly vlasy a dva vojáci zemřeli, musela Torstenssona, upoutaného nemocí na lůžko, neobyčejně tížit. Těsně k městu postavili Švédové dvě těžká děla, zvaná „kočka“ a „myš“ přivezena Rákócziho posilou a zahájili prudkou palbu, ovšem bez většího úspěchu.⁴⁹

Obležení se z hlediska Švédů neakceptovatelně prodlužovalo a dozvěděli se, že Nový Hrad u Blanska skrývá velké bohatství. Vyslali proto 500 mužů a díky zradě občana Vokouna z nedalekých Olomoučan, pronikli tajnou stezkou k hradu a přepad se jim bez odporu vydařil.

⁴⁵ MATĚJEK, *Morava*, s. 324-328.

⁴⁶ NĚMČÍK, KUCHAR, *Švédové*, s. 27.

⁴⁷ ŠUJAN, *Švédové*, 2019, s. 50.

⁴⁸ *Pod císařským praporem*, s. 67.

⁴⁹ ŠUJAN, *Švédové*, 2019, s. 53-54.

Posádka byla zajata, odvedena k Brnu, hrad kompletně vydrancován a zapálen. Olomoučanský zrádce Vokoun byl vesničany svržen do propasti.⁵⁰

Dne 8. srpna se do Brna dostala na pomoc obráncům, mezi Petrovem a Židovskou bránou, další posila. Generál Gallas vyslal asi 250 dragounů s nákladem 350 liber síry na výrobu střelného prachu. Z tohoto počtu se zhruba osmdesáti mužům, vedeným podplukovníkem Jakubem Geraldím, podařilo přebrodit řeku Svratku a prorazit švédské obležení, což opět pozvedlo vůli města k odporu. Torstensson, když se o tomto počínu dozvěděl, nechal odstřelovat následující den celé město i s hradem.

2.4 13. srpen - 23. srpen: Generální útok a jeho selhání

Kníže Rákóczi, který vnikl na Moravu a u Lednice se spojil se svým synem, začal vyjednávat s císařem mír. Torstensson, který se o tomto od svých zvědě dozvěděl, chtěl tak co nejrychleji využít sedmihradskou vojenskou posilu, kterou měl stále k dispozici, dříve, než mu ji kníže Sibiňský odvolá.⁵¹ Z těchto důvodů se švédské velení rozhodlo zahájit generální útok a datum bylo stanoveno na 15. srpna, symbolicky na svátek Nanebevzetí Panny Marie, kterou brněňští považovali za svoji ochránkyni.⁵²

Akce byla připravována od 13. srpna. V okolí Nových sadů probíhala mohutná dělostřelecká příprava směrem na Petrov. De Souches nechal k věži kostela svatých Petra a Pavla postavit lešení pro lepší střelbu na útočníky a zbudovat další obrané sruby a barikády proti místům kam Švédové směřovali své síly.⁵³ Kolem jezuitského kláštera, v okolí 500 kroků od hradeb, rovněž vznikaly prahy pro dělostřelectvo. V Brně bylo jasné, že začne rozhodující bitva. Domácí bojovníci neúnavně pracovali v obraných přípravách, duchovenstvo, ženy a děti se nepřetržitě modlili růžence, převážně před starobylym obrazem v kostele u svatého Tomáše. Modlil se i velitel de Souches.⁵⁴ 14. srpna byly rozestavěny dělostřelecké skupiny nepřítel. Velká Rákócziho děla (kočka a myš), podporována děly menšími, byla namířena na Petrov. Další děla byla v okolí kláštera jezuitského. Celou noc brněňští pracovali ve zvýšení pevnosti a odolnosti obranného opevnění a Švédové se mezitím rozestavěli k rozhodujícímu útoku.

⁵⁰ PILNÁČEK, Josef. *Nový hrad u Blanska*. Brno: Josef Pilnáček, 1927, s. 39-42.

⁵¹ NĚMČÍK, KUCHAR, *Švédové*, s. 53-54.

⁵² MATĚJEK, *Morava*, s. 328.

⁵³ NĚMČÍK, KUCHAR, *Švédové*, s. 55.

⁵⁴ BALCÁREK, VÁLKA, *Brno*, s.78.

V den Nanebevzetí Panny Marie, v úterý 15. srpna za svítání, v pět hodin ráno, začala hřímající dělostřelecká palba na Petrov a jezuitskou kolej, podporována výstřely z ručních zbraní. Nešetřilo se děly, ani zásobami střeliva. Dopady ostřelování zmírnil prudký liják, který se dvakrát, kolem dvanácté a čtrnácté hodiny, spustil. Už to chápali obránci, morálně připravení nočními a ranními bohoslužbami, nepochybně jako dobré znamení. Střelba i tak nadělala v hradbách několik průlomů a tam, kde se podařilo Švédům hradby přestřelit, byly škody působeny zase uvnitř města. Ženy, děti a všichni ti, kteří nebojovali na hradbách, hasili. V 15 hodin vyslal Torstensson svého bubeníka s nabídkou jednání o kapitulaci, na což obránci odpověděli střelbou. Poté byl až do 17. hodiny klid.

Rozhodující útok začal na šesti místech. Na Petrov, Špilberk, bránu Židovskou, kolej jezuitskou, u svatého Tomáše a na krytou cestu mezi Špilberkem a městem. Všude ale útočníci narazili na připravené obránce. Sám velitel de Souches s Jakubem Geraldím hájili s dragouny a mušketyry průlom na Petrově, podporováni zálohou z měšťanstva, kteří rovněž chránili samotnou katedrálu. Z domů pak střílela šlechta se sluhy duchovenstva. Brňané nechali útočníky bez výstřelu dojít až k městskému příkopu, kde je zasypali ručními granáty, kamením a střelbou. Snažili dostat se na Petrov ještě dvakrát, vždy ve větším počtu, ale pokaždé se stejným výsledkem. Vrch, který byl příkrý a poledními dešti navíc velmi kluzký, překypoval raněnými nebo mrtvými. Po dvouhodinovém boji byl útok odvrácen a plukovník de Souches se postupně přesunul na další místa.⁵⁵

Židovskou bránu hájili měšťané pod velením Maxmiliána z Hofu. Proti nim zde útočili švédská pěchota a na dvě stovky Rákócziho hajduků, kteří pronikli do příkopů a lezouce jeden přes druhého, snažili se dostat na předhradbí. Byli však odrazeni prudkou střelbou, podporovanou navíc ručními granáty a utrpěli takto velké ztráty, díky nimž se dali na útěk.⁵⁶

U jezuitské koleje bojovali měšťané spolu se statečnými studenty. Švédové postupovali se čtyřmi zástupy pěchoty, dvěma tisíci hajduky a už stavěli žebříky na hradby, ale několik útočných pokusů bylo přesnou střelbou studentů odraženo. V těchto místech okupantům velela pravá ruka generála Mortaignea, plukovník Copi, který byl těžce raněn.

Nejtvrďší boje se odehrály okolo kostela svatého Tomáše. Útoky vedl sám Mortaigne se svým plukem, podporovaný nejelitnějším plukem generála Torstenssona „Altblau“ spolu s pěchotou Rákócziho. Dostali se až za hradby, ale pomohli dragouni, kteří v kritickém okamžiku vyjeli z opevnění a odřízli nepřátele na hradbách od těch pod hradbami.

⁵⁵ ŠUJAN, *Švédové*, 2019, s. 59-61.

⁵⁶ NĚMČÍK, KUCHAR, *Švédové*, s. 58.

V tu samou chvíli, kdy se sváděly tvrdé bitvy u svatého Tomáše, podnikli Švédové v počtu asi 300 mužů, útoky na krytou cestu mezi městem a hradem, zhruba od míst dnešní nemocnice svaté Anny a současně také na Špilberk, jelikož si oprávněně mysleli, že posádka bude odvolána do města. Ovšem záložní jednotka podplukovníka Ogilvyho, která v pevnosti zůstala, přebíhala z místa na místo a dokázala nepřátelská vojska odrazit.

Švédové tak proti brněnské obraně ani na jednom místě neuspěli a když zapadalo slunce, požádali o příměří, aby mohli odnést svoje raněné a mrtvé, což plukovník de Souches s přicházející tmou zamítl. V noci pak obhájci opravovali průlomy v hradbách.

Ve středu 16. srpna, na opětovnou švédskou žádost o příměří, bylo Švédům dovoleno hledat mrtvé. Kolem odpolední šestnácté hodiny, ale vyhodili podkop vnitřního srubu na baště na Špilberku a na srub zaútočili, ovšem opět bez úspěchu byli odraženi a následující den ještě z děl pálili kameny na opravené průlomy v hradbách, ale marně. Do města se také dostala zpráva, že k Brnu táhne na pomoc císařská armáda, což obránce povzbudilo, že se snad skutečně nepremožitelné armádě Švédska ubrání. V pátek 18. srpna dopoledne, odtáhlo od Brna Rákócziho vojsko a v sobotu 19. srpna se chystalo k opuštění Brněnska i vojsko švédské. Okolo páté hodiny ranní, 20. srpna, opustili Švédové všechny příkopy, zapálili okolní mlýny, nemocnici svatého Štěpána a přesunuli se do hlavního tábora u Komárova. V pondělí 21. srpna a v úterý 22. srpna vypálili osady okolo Brna a 23. srpna, ve středu, vypálili své baráky u Zábřovic, pivovar, sýpky, Maloměřice i Juliánov a nastoupili na pochod k Židlochovicím. Poté přes Němčice a Mikulov dorazili 28. srpna do Mistelbachu v Rakousích, kde Torstensson zvažoval ještě u Dunaje útok na arciknížete Leopolda Viléma, ale když vyhodnotil aktuální situaci, že ztratil nejlepší bojovníky, slávu i nepremožitelnost, otočil hlavní armádu směrem na Olomouc, zabezpečil svoje posádky v Čechách i na Moravě a přes Slezsko odtáhl do Saska, kde se nemocný, rozčarovaný a pokořený z brněnského neúspěchu, generál Lennart Torstensson vzdal funkce vrchního velitele švédské armády.⁵⁷

2.5 Brno po bitvě

Celkem 112 dní se táhlo vyčerpávající obléhání Brna švédskými okupanty. Obhájců padlo na 250 a zhruba 150 jich bylo zraněno. Švédů zemřelo, ať už nemocemi nebo v boji, na 8000. Jeden zraněný švédský důstojník psal bratrovi: *„Naše pěchota je kaput, jízda mrzutá, důstojníkům se nedostává proviantu a obyčejným kavaleristům chleba ani sena pro koně. Město*

⁵⁷ ŠUJAN, *Švédové*, 2019, s. 62-67.

*nelze dobýt a získat. O Špilberku se mi ani nechce psát...*⁵⁸

Zemské hlavní město i okolí bylo v katastrofálním stavu. Nepřítel v širokém okolí ničil všechno, co zničit šlo. V jižní části Moravy se zaměřili především na vinné sklepy, jenže při nedostatku jídla se někteří skoro upili k smrti.⁵⁹ Co nebylo zničeno dělostřelbou, bylo vypáleno, vesnice zůstaly vyliďněné.⁶⁰ Například obec Velešovice, ležící od Brna východním směrem zhruba dvacet kilometrů, měla z původních 28 usedlostí ještě v roce 1647 pouze dvě fungující hospodářství.⁶¹

Ovšem úspěšná brněnská obrana měla pro další průběh třicetileté války obrovský význam. Tím, že se město přes tři měsíce dokázalo ubránit, přišla do té doby neporažená armáda Švédska o velký počet vojáků a zároveň se císařské vojsko probralo z potupné porážky u Jankova. Díky tomu si už generál Torstensson netroufl na Vídeň zaútočit a příznivý obrat války vyústil v roce 1648 k uzavření Vestfálského míru. Brno navíc získalo natrvalo postavení prvního města Moravy.

Císař Ferdinand III. povýšil už v říjnu 1645 Jean-Louise Raduita de Souches do hodnosti generála, byl přijat do stavu svobodných pánů, obdržel odměnu 30 000 zlatých, postupně ho císař jmenoval polním maršálem, vojenským velitelem Moravy a Brna a v roce 1650 byl maršál de Souches povýšen do panského stavu.

Podplukovník Georg Jacob Ogilvy, byl povýšen do hodnosti plukovníka a jmenován doživotním velitelem hradu Špilberk. Stejně jako de Souches byl přijat mezi svobodné pány a posléze i do stavu panského.

Krajský hejtman Sack z Bohuňovic obdržel finanční odměnu a byl ustanoven jako nejvyšší moravský zemský písař.

Konšelé byli povýšeni do šlechtického stavu, studentům, tovaryšům a čeledi bylo umožněno získat měšťanské právo a studentům navíc byla slíbena přednost, kdyby po ukončení studií medicíny, teologie nebo práv usilovali o nějaké církevní beneficium či úřad v Brně. Císař také udělil městu, kromě dalších výhod a ocenění, polepšený znak.

Duchovní pilíř, základ pevné a nezlomené víry ve vítězství, neúnavný povzbuzovatel a těšitel v kritických chvílích všech, kteří hledali útěchu a novou sílu, rektor jezuitské koleje

⁵⁸ FIŠER, Vojtěch. *Brno*. Praha: Regia, 2003. Tajemná města, s. 91-92.

⁵⁹ FIŠER, Vojtěch. *Brno: [tajemná metropole Moravy]*. 2. vyd. Praha: Regia, 2011, s. 91.

⁶⁰ ČEJKA, Jiří a Dana OLIVOVÁ. *Sedmkrát o Brně*. Jiří Krejčí, nakladatelství K-public 2009, s. 58.

⁶¹ Martin Rája a kol. *Kapitoly z dějin obce Velešovice*, Vydala obec Velešovice v roce 2018, s.60.

Martin Středa, se stal v roce 1648 podruhé provinciálem českých jezuitů.⁶²

Z dob obléhání Brna se tradují i pověsti, které přetrvávají do dnešních dnů. Údajně měli nepřátelští vojáci před příchodem k hlavnímu městu Moravy prohlašovat, že proti jejich síle není štítu. Torstensson, celý rozmrzelý marným dobýváním, připravoval plány rozhodujícího útoku na 15. srpen a prohlásil, že jestli se města nezmocní dřív, než bude zvonit poledne, odtáhne s celou armádou pryč. Tuto strategii vyslechl hostinský, který o všem informoval brněnského velitele. Další den, časně z rána, začala zuřivá bitva a když se Raduit de Souches rozpomněl na hospodského, poslal starého zvoníka, aby v kostele svatého Petra odzvonil poledne. Bylo sice 11 hodin, ale když zvon uslyšeli Švédové, přestali s obléháním a odtáhli pryč. Od té doby se v Brně poledne zvoní v jedenáct hodin.⁶³ Podobnou pověst připomíná i Bohumil Popelář, ovšem zvon na Petrově zaměnil za zvon u svatého Jakuba.⁶⁴

Příběh je to pěkný a jistě lehce uvěřitelný, ale historická fakta dokazují, že nereálný. Po ukončení se bojů se pravděpodobně zvonilo na vše, co nebylo zničeno, ale určitě to nebylo v dopoledních hodinách.

⁶² ČEJKA, OLIVOVÁ, *Sedmkrát*, s. 58-59.

⁶³ ŠRÁMKOVÁ, Marta. *Pod brněnskými věžemi: známé i neznámé pověsti*. 3., rozš. vyd. V Brně: Doplněk, 2014, s. 139-141.

⁶⁴ POPELÁŘ, Bohumír Justyn. *Urbář pověstí brněnských*. Brno: Družstvo Moravského kola spisovatelů, [1946?]. Vinice, s. 154-158.

3 Martin Středa

3.1 Mládí

3.1.1 Rodina a dětství

Nejobsáhlejší spisy o otci Středovi napsal jeho žák, člen studentské legie bojující na hradbách, jezuitský kazatel Jan Dilatus, vlastním jménem Jan Pilatus. Jeho rukopisné, dosud nepublikované latinské dílo *Vita Reverendi ac Venerabilis P. Martini Stredonii SJ.*, uložené v Moravském zemském archivu v Brně, shrnul do své knihy Jan Tenora, jehož životopis Martina Středy tak zůstává hlavním zdrojem poznatků dostupným v českém jazyce.⁶⁵

Martin Středa se narodil ve slezském městě Glivice 11. listopadu. Bohuslav Balbín uvádí rok 1589 a vychází z Brněnských záznamů⁶⁶, Tenora píše rok 1587 bez bližšího označení zdroje.⁶⁷ Rok narození se tedy různí, a proto ho nelze s jistotou konstatovat. Rodina byla měšťanská, katolická, jazykově česká. Byl velkým ctitelem Božím a matka Barbora byla sestrou P. Jiřího Poledne, který své příjmení, dle dobové humanistické módy, latinizoval na *Meridies* a působil v nejvyšších patrech české provincie jezuitského řádu.⁶⁸ Z Martinových mladších sourozenců Jiří, působil jako císařský úředník v Kutné Hoře a Ondřej vstoupil rovněž do jezuitského řádu, kde byl řeholníkem a kvalitním kazatelem.⁶⁹

Uspokojivé sociální a kulturní zázemí v křesťanské rodině, i její vazby na jezuitský řád, předurčovaly Martinovu životní dráhu. Rodina Středových v době Martinova dětství zchudla při požáru města⁷⁰, což mohlo být důvodem, že studoval v semináři pro chudé studenty.

Svoji víru, bezmeznou úctu a čistou lásku ke Kristu, dokazoval již jako sedmiletý chlapec. Když přicházel k prvnímu svatému přijímání, po tři dny před přijetím eucharistie z vlastní vůle nic nejedl a nepil. Po přijetí Těla Kristova ovšem omdlel a s různými chorobami

⁶⁵ LOSKOTOVÁ, Irena a kol.. *Encyklopedie dějin města Brna* [online]. Brno: Muzeum města Brna, 2011, s. 1. [cit. 2020-01-31].

⁶⁶ BALBÍN, Bohuslav. *Miscellanea Historica Regni Bohemiae ... Decadis I. Liber IV. Hagiographicus, seu Bohemia Sancta* Pragae: Georgius Czernoch, 1682. Druhá část, s. 118.

⁶⁷ TENORA, *Život sluhy*, s. 83.

⁶⁸ FIALA, Jiří. Rektoři olomoucké univerzity v letech 1573–1860: 10. MERIDIES (Poledne) Georgius (Jiří), S. J. (* kolem roku 1579 Gliwice v Horním Slezsku – † 30. 8. 1639 Praha), rektor od 10. 1. 1622 do 3. 3. 1626. *Žurnál PU*. Olomouc, 2005, **14**(27), 7. 10. MERIDIES (Poledne) Georgius (Jiří), S.J. (* kolem roku 1579 Gliwice v Horním Slezsku – † 30. 8. 1639 Praha), rektor od 10. 1. 1622 do 3. 3. 1626. *Žurnál PU*. Olomouc, 2005, **14**(28), 7.

⁶⁹ TENORA, *Život sluhy*, s. 83-84.

⁷⁰ Martin Středa. *Česká provincie Tovaryšstva Ježíšova* [online]. Praha: JESUIT.cz, 2006 [cit. 2020-01-31].

se potýkal celý život, ale z očí mu vždy zářila radostná svatost.

V líčení dětské zbožnosti se objevuje i jeden zajímavý detail. Matka svého syna vodívala na poutě do Čenstochové, kde si díky zázračnému obrazu vytvořil intimní vztah k Panně Marii. V souvislosti s Brnem tak vyniká fakt, že v Čenstochové v klášteře na Jasné Góře je chován obraz Černé Madonny, chápané jako palladium Polska. Je možné, že Martin Středa tady poznal, jak moc může magicky chápaný obraz působit na veřejné mínění, na morálku lidu. Lze předpokládat, že když v Brně podporoval morálku obránců s využitím tamní ikony Černé Madony, tak vycházel z „čenstochovských“ prožitků a zkušeností.⁷¹ Matku Boží hluboce ctil po celý svůj život.⁷²

3.1.2 Počátky studia

Studia započal mladý Martin v glivické škole, ovšem brzy byl poslán do Hlohova, kde si mimo jiné osvojil němčinu. Později vedle tohoto jazyka a rodné češtiny ovládl ještě latinu a polštinu.⁷³ Od roku 1605 studoval v jezuitském semináři pro chudé studenty v Praze s vidinou vstupu do tovaryšstva. Za zmínku ilustrující ovzduší doby svědčí to, že zde o několik let dříve pobýval jako student Jan Sarkander, též Slezan, umučený později stavovskými povstalci kvůli podezření ze spolupráce s císařským vojskem, resp. jeho polskými spojenci.⁷⁴ Dne 21. května 1995 Jana Sarkandera prohlásil Svätý otec Jan Pavel II. v Olomouci za svatého.⁷⁵

Dvouletý noviciát koná Martin Středa od 25. září roku 1608 v Brně,⁷⁶ kde byla Jezuitská kolej založena roku 1572 a již v noviciátu byl považován za vzor duchovní dokonalosti.⁷⁷ Bylo 26. září 1610, kdy složil sliby čistoty, chudoby a poslušnosti, stal se členem řádu a už 28. září téhož roku je odeslán na filozofická studia do Štýrského Hradce.⁷⁸

Ve Štýrské jezuitské koleji Martin Středa sám studoval a jak bylo zvykem, i vyučoval mladší studenty. V rámci svého pedagogického působení psal první vzdělávací filosofické texty

⁷¹ KUČERA, Vladimír. *Ctihodný Martin Středa*. V Brně: Brněnská tiskárna, 1941. Petrov, dobrá četba, s. 7.

⁷² ČERNOHOUZ, Jan Nep. *Sbírka historických příkladův z dějin slovanských zvláště pak českých: kazatelům, katechetům* Díl 1. Praha: Gustav Franci, 1895, s. 349.

⁷³ TENORA, *Život sluhy*, s. 87.

⁷⁴ KOPECKÝ, Milan. *Nic stálého přítomného: k literárnímu baroku*. Vyd. 1. Brno: Masarykova univerzita, 1999. 145 s. Spisy Masarykovy univerzity v Brně. Filozofická fakulta; č. 329, s. 14.

⁷⁵ PROCHÁZKOVÁ, Radka, Mgr., *Svätý Jan Sarkander*: Dostupné z: <https://www.holesov.cz/sv-jan-sarkander> [cit. 2021-08-09].

⁷⁶ BALBÍN-OTÝPKA, *Ctihodný*, s. 5.

⁷⁷ KUČERA, *Ctihodný Martin*, s. 8.

⁷⁸ TENORA, *Život sluhy*, s. 134.

a divadelní hry. Pokud Martina někdo hledal, našli ho buď zabraného do studia nebo modlitby. Právě v modlitbách našel upřímnou zálibu a díky znalostem toužil sebe i ostatní povzbuzovat v lásce k Bohu. Vyzařoval hlubokou zbožností, a proto byl nazýván andělem Tovaryšstva Ježíšova.⁷⁹ Ze Štýrského Hradce byl roku 1615 povolán zpět do Prahy.⁸⁰

3.2 Život příslušníka Tovaryšstva Ježíšova

3.2.1 Cesta k vrcholným řádovým funkcím

V Praze pokračoval ve studiu teologie a zároveň sám učil na gymnasiu. Pozdější hagiografové oslavovali Martina Středu jako uznávaného znalce rozličných věd, což svědčí o hloubce jeho vědomostí. Byl zběhlý v lékařství, historii, právu i stavitelství. Dilatus, jako pamětník o páteru Martinovi vypráví, že byl dobrým hospodářem, což se projevilo nejen jeho hospodářskými úspěchy v letech, kdy zastával vyšší řádové hodnosti, ale i praktickými ekonomickými příručkami, které sepsal pro potřeby kolejních správců.⁸¹

Dne 27. 8. 1616 povýšil císař Matyáš jezuitskou akademii na universitu a mezi jejích prvními pět studentů patřil i Martin Středa. Po vypuknutí Pražské defenestrace byli Jesuité vypovězeni z Čech, což na nějaký čas přerušilo jeho slibný kariérní růst. Odchází zpět do Štýrského Hradce, dokončuje tam teologická studia a roku 1620 se plní jeho životní touha, kdy je vysvěcen na kněze.⁸²

Od dětství se potýkal se zdravotními problémy, což hagiografové připisovali především jeho asketickým projevům zbožnosti. Využívali zdůrazňování jeho tělesné slabosti k ilustraci Boží moci, která dokáže posílit i ty nejslabší. Vzhledem k tomu, že páter Středa zemřel na tuberkulózu („*souchotiny*“)⁸³ i portréty zachycující nápadně vyhublého muže⁸⁴, nejde o přehánění zvyšující slávu potencionálního světce. Páter Středa celoživotními zdravotními obtížemi trpěl. Musel být mužem velmi silné vůle, pokud i přesto dokázal zvládat psychické a

⁷⁹ TENORA, *Život sluhy*, s. 200-203.

⁸⁰ Martin Středa. *Česká provincie Tovaryšstva Ježíšova* [online]. Praha: JESUIT.cz, 2006 [cit. 2020-01-31].

⁸¹ TENORA, *Život sluhy*, s. 212.

⁸² KUČERA, *Ctihodný Martin*, s. 9.

⁸³ Martin Středa. *Česká provincie Tovaryšstva Ježíšova* [online]. Praha: JESUIT.cz, 2008 [cit. 2020-01-31].

⁸⁴ ZELENKOVÁ, Petra. „PROTEGAM URBEM ISTAM“ („BUDU ŠTÍTEM TOMUTO MĚSTU“). Panna Marie a Pater Martin Středa jako ochránci Brna na dvou augspurských mědirytinách ze 17. století. In: ŠEFERISOVÁ - LOUDOVÁ, Michaela a Lubomír KONEČNÝ, KROUPA, Jiří, ed. *Orbis artium : k jubileu Lubomíra Slavička*. Brno: FF MU Brno, 2009, s. 344.

fyzické vypětí vysokých řádových funkcí a také asketické sebetrýznění, které celý život provozoval, aby byl stále s vděčným srdcem ve spojení s Kristem. Tovaryšstvo Ježíšovo nepřijímalo tělesně oslabené jedince, neschopné plnit náročné úkoly řádu. U Martina Středy byla učiněna výjimka, podmíněná studijními úspěchy a prokázanou osobní zbožností, kdy ducha povznesl nad tělo.

Počátkem roku 1621 se páter Středa ocitl zpět v Praze. V pobělohorských poměrech působil jednak jako pedagog, jednak jako misionář. Na řádových školách vyučoval rétoriku a filosofii. Roku 1622, 14. listopadu, byl jako první promován doktorem filosofie. V tomto roce došlo k předání dosud utrakvistické Karlovy university Jezuitům a jejímu sloučení s klementinskou akademií. P. Středa se tak stal i profesorem starobylého Karolina. Prvního listopadu 1624 skládá čtvrtý slib (misijní poslušnost papeži) a jako „profesus“ řádu vyučuje také teologii, v níž se zaměřoval na problematiku polemiky (obhajoby pravd náboženství), čili téma významné pro misijní činnost. Teoretické poznatky kombinoval s praxí na misiích ve venkovském zázemí Prahy (Počernice), ale i ve vzdálenějších obcích. Jako pedagog a teolog dosáhl značné proslulosti, což se projevilo v roce 1625. Tehdy získal 15. června doktorát teologie, v dobovém chápání vrcholu vzdělání. Předání diplomu se neodehrálo v tichých, vnitřních prostorách koleje, jak bylo zvykem, ale generál Jezuitského řádu P. Mutius Vitelleschi rozhodl, že pocta bude veřejná, a to v kostele sv. Klementa v Praze. Lidé, kteří tomuto aktu byli přítomni, neměli zážitek ze slavnosti jako takové, ale hluboko v srdci měli zarytou andělskou skromnost otce Středy.

V roce 1624 poprvé vykonával i „politickou“ misi jménem řádu. V Kutné Hoře vyjednával o založení jezuitské koleje. Využil přitom příbuzenských kontaktů, jelikož jeho bratr Jiří byl primátorem v tomto městě,⁸⁵ i podpory, kterou projektu poskytoval nejvyšší mincmistr Vilém Vřesovec z Ilburka, který stavební místo pro kolej i gymnázium dojednal s císařem Ferdinandem II.⁸⁶ Už koncem roku 1625 jsou Jezuité do Kutné Hory uvedeni a je jim odevzdán kostel svaté Barbory.⁸⁷

Brzy po slavnosti u sv. Klementa čekala pátera Martina zkouška pokory k řádu a představeným. Do Prahy přijel slavný španělský teolog Rodrigo de Arriaga a bylo rozhodnuto, že P. Středa mu přepustí svoji profesorskou stolicí na universitě. Učinil tak rád, protože by raději pozbyl života, než by rozkazu nadřízených neuposlechl. Chvalořečí, kdy 7. ledna 1626

⁸⁵ TENORA, *Život sluhy*, s. 282-286.

⁸⁶ VLČEK, Pavel, Dušan FOLTÝN a Petr SOMMER. *Encyklopedie českých klášterů*. Praha: Libri, 1997, s. 324.

⁸⁷ OTÝPKA, Karel. *P. Martin Středa, jeden z obhájců Brna roku 1645*. Brno: Brněnská tiskárna, 1945, s. 45.

oslavoval povýšení P. Rodriga za doktora bohosloví, uvedl svého nástupce na katedru a dle příkazu provinciála řádu odjel vyučovat etiku na kolej v Nise. Časem tu dosáhl pověsti úžasného kazatele, řečníka a duchovního rádce.⁸⁸ Ač bylo působení v tomto místě relativně krátké, je zajímavé, že k této době se vztahují první početnější zprávy o jeho zázracích. Poprvé zde měl projevit schopnost levitace,⁸⁹ což se stalo jednou z ikonografických forem zobrazování Martina Středy.⁹⁰

3.2.2 První brněnský rektorát

Roku 1627 kariéra otce Středy vystřelila strmě vzhůru. Stal se „sociem“ (společníkem, zástupcem) provinciála řádu P. Řehoře Rumerera. Význam funkce podtrhoval fakt, že ještě toho roku P. Rumer zemřel a P. Martin Středa se stal 5. září 1627 rektorem brněnské jezuitské koleje.⁹¹ Vrátil se tak do míst, kde trávil dva roky noviciátu.

Jezuitská kolej vznikla v roce 1578 převzetím areálu upadajícího kláštera herburek. Roku 1593 zahájili otcové stavbu nové koleje.⁹² Ta se vlekla zpočátku pro silnou pozici protestantů na jižní Moravě,⁹³ kteří řádu pochopitelně nepřáli. Brno, a ještě spíše venkovské kolejni statky, se musely vyrovnávat s nájezdy Bočkajovců, tatarskými vpády, útoky Gábora Bethlena, operacemi Švédů i morovými epidemiemi, z nichž velmi silná proběhla v roce 1623.⁹⁴ Kolej rostla po celé 17. století, i díky rektoru Středovi. Postupně vznikl rozsáhlý areál, ovšem zbořený v roce 1904. Kostel, dosud dochovaný, byl vysvěcený roku 1602. Těsně před prvním příchodem Martina Středy do Brna, byla dokončena Dietrichsteinská hrobka v presbytáři (1607) a za jeho rektorátu pak zastřešena věž (1627-1628).⁹⁵

V počátku rektorátu byla kolej poškozena rabováním za dvouletého vyhnanství jezuitů (1619-1621). Pro řád však měla veliký význam. Byl zde probační dům (instituce k dalšímu

⁸⁸ KOPECKÝ, Milan. *Život a dílo Martina Středy. Morava a Brno na sklonku třicetileté války: [sborník příspěvků ze stejnojmenné konference uspořádané ve dnech 22. a 23. června 1995 v Brně]*. Brno: Magistrát města Brna, 1995, s. 143.

⁸⁹ TENORA, *Život sluhy*, s. 290.

⁹⁰ ZELENKOVÁ, Petra. „PROTEGAM URBEM ISTAM“ („BUDU ŠTÍTEM TOMUTO MĚSTU“). Panna Marie a Pater Martin Středa jako ochránci Brna na dvou augspurských mědirytinách ze 17. století. In: ŠEFERISOVÁ - LOUDOVÁ, Michaela a Lubomír KONEČNÝ, KROUPA, Jiří, ed. *Orbis artium : k jubileu Lubomíra Slavička*. Brno: FF MU Brno, 2009, s. 344, 346.

⁹¹ HANUŠ, Jiří, ed. *Město a jeho symboly*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2021, s. 42.

⁹² SAMEK, Bohumil. *Umělecké památky Moravy a Slezska*. Praha: Academia, 1994, s. 199.

⁹³ BALCÁREK, Pavel. *Kardinál František Ditrichštejn: 1570-1636: gubernátor Moravy*. České Budějovice: Veduta, 2007. Osobnosti českých a moravských dějin, s. 76-81.

⁹⁴ TENORA *Život sluhy*, s. 293.

⁹⁵ SAMEK, *Umělecké*, s. 200.

vzdělávání řádových kněží) a hlavně tehdy ještě jediný noviciát pro celé české země. Žilo tu velké množství členů řádu (k roku 1629 to bylo včetně noviců 109 mužů). Rektor Středa ihned přistoupil k opravám koleje a k pokusům o rekonstrukci poškozeného kolejního hospodaření. Již roku 1629 zřídil tři rybníky a vodovod, který z Řečkovic přiváděl vodu až do koleje, věnuje se péči o nemocné a zřizuje bezplatný seminář pro chudé studenty.⁹⁶

Byť byl rázný v jednání, nestalo se nikdy, že by vydal příkaz nepromyšlený. Ve všech svých činnostech, pro které měl jasně stanovený časový harmonogram, byl mimořádně důkladný. Nezačal nic, co by nepřivedl ke zdárnému konci, ponořen v hluboké spiritualitě. Vše provádí tiše, pokorně a životopisec Schwertfer na jeho osobu užívá slova, která přirovnává svatému rolníku Isidorovi: „*Martinus orabat, Deus dirigebat*“, Martin se modlil a Bůh řídil.⁹⁷

Jak bylo u jezuitů zvykem, podporoval rektor Středa kult Panny Marie, který se ukázal jako vhodný nástroj rekatolizace. Již roku 1628 založil mariánskou družinu brněnských měšťanů a řemeslníků. Tyto družiny vznikaly po celé zemi, zabývaly se pobožnostmi, přípravou oslav mariánských svátků, ale také charitou. Do brněnské družiny v krátké době vstoupilo 140 měšťanů. Rovněž zahájil tradici adventních rorátů⁹⁸ a podporoval misie, poutě na mariánská poutní místa v širším okolí města, například Mikulov, ale zejména Křtiny a snad i Tuřany.⁹⁹ Zdá se, že osobní vztah Martina Středy k Panně Marii a potřeba mariánské úcty, jako pozitivního momentu rekatolizace, napomohla zrodu poutní tradice obou lokalit. V Tuřanech dnešní kostel vyrostl na místě kaple u jezuitské residence (zřízené až roku 1666).¹⁰⁰

Brněnským jezuitům projevovali zvláštní přízeň páni z rodiny Dietrichsteinů, kteří si v jejich kostele zřídili i hrobku. Jistě nejmocnějším mužem pobělohorské Moravy byl kardinál František z Dietrichsteina.¹⁰¹ Kolej několikrát navštívil a osobně se stýkal s jejím rektorem, nejen na oficiální úrovni. Během svátku Očišťování Panny Marie ho skupina noviců, před obědem s P. Středou, vítala recitací Zdravasů v šestnácti jazycích.¹⁰² Kardinál Dietrichstein měl v otci Středovi velkého rádce a těšitele, velmi obdivoval jeho různorodé činnosti a poznal v něm

⁹⁶ TENORA, *Život sluhy*, s. 309.

⁹⁷ OTÝPKA, *P. Martin*, s. 29.

⁹⁸ TENORA, *Život sluhy*, s. 307-308.

⁹⁹ Tamtéž, s. 298.

¹⁰⁰ SAMEK, *Umělecké*, s. 240. Ovšem v době života Martina Středy, neměli jesuité v obou místech žádné majetky.

¹⁰¹ BALCÁREK, *Kardinál*, s. 117-119.

¹⁰² NOVOTNÝ, Jiří. *Události ze života P. Martina Středy SJ*. Olomouc: Refugium Velehrad-Roma, 2007. Societas, s. 22.

muže svatého života.¹⁰³ Hojně dotoval dostavbu brněnské jezuitské koleje a vážil si řádu díky jejich vzdělávacímu systému nových duchovních i všeobecně vysoký intelekt. Sám se i účastnil ignaciánských exercicií a často bratry využíval jako zpovědníky. Kardinál Dietrichstein si byl vědom kvalit Tovaryšstva, jejich významu misíí a pastorače v rekatolizaci země.¹⁰⁴

K době prvního brněnského rektorátu otce Středy se vztahují příběhy o jeho životě a zázracích, sesbírané z barokních spisů Janem Tenorou. Například uvádí, že rektor zbavil kolejní sýpky hmyzích škůdců. Poznává dvě verze, jak to měl učinit. Podle jedné poručil rektor novicovi, aby zašel na sýpku a přikázal hmyzu, aby zmizel. Představený, že se zatím bude modlit. Škůdci uposlechli novicových příkazů podpořených rektorovým modlením. Podle verze druhé, sám otec Středa rozsypal na sýpce byliny, o kterých v odborné literatuře zjistil, že hmyz odpuzují, a poté tam poslal novice s rozkazem.¹⁰⁵ Podobně, zejména Dilatus zaznamenal řadu případů, kdy otec Středa navštívil nemocného, slíbil mu přímluvnou modlitbu a nemocný se nečekaně uzdravil - životopisec však nikde výslovně neříká, že uzdravení způsobil páter Martin, byť nepochybně tento dojem navozuje. Vždy mu bylo proti mysli, šíření pověsti o jeho neobyčejných znalostech.¹⁰⁶ Tehdejšímu novicovi Ondřeji Schambogenovi (1610-1655) předpověděl, že se stane v Brně novicmistrem.¹⁰⁷

Hladem a žízní se trýznil, bičem se mrskal a bděním oslaboval.¹⁰⁸ Soubor drobných příběhů z brněnské koleje ukazuje na přísného nadřízeného, který vyžaduje bezpodmínečnou poslušnost a pílí v plnění zadaných úkolů. Sám však jde příkladem a je ochoten vykonávat i některé práce se studenty a novici. Dává jasně najevo, že autorita nad spolubratry vychází z úřadu, ale netýká se jeho vlastní osoby.

Za prvního brněnského rektorátu vznikl soubor 12 životních zásad, v nichž rektor Středa shrnul svůj pohled na svět založený na hluboké víře, chápající veškerý svět jako místo trápení, avšak prodchnutý pevným optimismem daným vírou ve vzkříšení:

¹⁰³ KUČERA, *Ctihodný Martin*, s. 11.

¹⁰⁴ PARMA, Tomáš. *František kardinál Dietrichstein a jeho vztahy k římské kurii: prostředky a metody politické komunikace ve službách moravské církve*. Brno: Matice moravská, 2011. Knižnice Matice moravské, s. 349-351.

¹⁰⁵ TENORA, *Život sluhy*, s. 314 aj.

¹⁰⁶ *Jezuité: O A M D G*. Praha: Provincialát České provincie Tovaryšstva Ježíšova, 2000, 9(5), s. [1a], s. 20.

¹⁰⁷ HANUŠ, *Město*, s. 43.

¹⁰⁸ KUČERA, *Ctihodný Martin*, s. 11-12.

1. *„Věcí pomíjivých příliš nemiluj.*
2. *Ve zlých věcech se nedomnívej, že máš příležitost k většímu dobru.*
3. *Každému zlu v tomto životě, ať jest to vinou nebo trestem, lze se vyhnouti a nepříhodí se vždycky, co nás někdy děsí nebo nám hrozí.*
4. *Trestu, je-li ustanoven a nelze-li se mu vyhnouti, sám si ze strachu nevolej: postačí, budeš-li jej snášeti, až nastane.*
5. *Nemůže býti to velikým zlem, co byť i veliké bylo, není trvalé; malé však a krátké zlo lze snášeti.*
6. *Cokoli lidského smrtelníka potká, jiní snášeli a překonali, proč bychom my stejného rodu jsouce, chtěli toho býti zbaveni?*
7. *Neštěstí člověk méně cítí, jestliže si ho nevšímá a myslí na dobré věci, jichžto užil nebo které naň čekají.*
8. *Kdo se oddává bázni nebo bolu, stavu svého nepolepší, nýbrž zhorší.*
9. *Kdo napřed myslí na neštěstí budoucí a s ním se spřáteluje a kdo pamatuje na to, co již vytrpěl, méně trpí.*
10. *Bůh jest v právu, jestliže služebníka svého v rozkoších nechová, nýbrž jej cvičí a tuží; kdo mu smí odporovati?*
11. *Velemoudře Prozřetelnost božská utkala život lidský ze štěstí a neštěstí; kdo smí dílo její haněti?*
12. *Co Otec nejlaskavější na syny své milované seslati za prospěšné uznal, zdali může někdo bez urážky jeho se domnívati, že lze to zrušiti? “¹⁰⁹*

První brněnský rektorát skončil roku 1629. Páter Martin Středa byl přemístěn na funkci rektora koleje u sv. Klementa v Praze. Z Brna odjížděla duchovní a mravní autorita po provedené veřejné sebekritice na voze, kterým se na pole dopravoval hnůj. Důvodem bylo vítězství otce Středy nad světskou slávou.¹¹⁰ Spojení zdánlivě nesourodého plně odpovídá barokní mentalitě. Lze připomenout, že podobně jako rektor Středa do Prahy cestoval občas jiný slavný jezuita, Antonín Koniáš.¹¹¹ Martin Středa se ujímá nové životní etapy v den svého svátku a zároveň narozenin, 11. listopadu 1629.¹¹²

¹⁰⁹ KOPECKÝ, *Život*, s. 144.

¹¹⁰ TENORA, *Život sluhy*, s. 349.

¹¹¹ BÍLÝ, Jiří a Josef Cyril KEBRLE. *Jezuita Antonín Koniáš: osobnost a doba*. Praha: Vyšehrad, 1996. Historica, s. 117-136.

¹¹² KUČERA, *Ctihodný Martin*, s. 13.

3.2.3 Rektorem v Klementinu

Páter Středa se tedy vrátil na své dřívější působiště, s nímž se pojila i jurisdikce nad pražskou univerzitou. Jak vypadalo Klementinum v době, kdy se jeho vedení otec Středa ujal? Na rozdíl, od pomalu budované brněnské koleje, bylo Klementinum reprezentativní základnou řádové moci. Od šedesátých a sedmdesátých let 16. století probíhala velkolepá výstavba renesančního komplexu, na níž se podílel i přední renesanční architekt Bonifác Wohlmut. Protáhla se až do počátku 17. století, kdy ji přerušila třicetiletá válka, aby po ní pokračovala již v duchu baroka. V době, kdy se rektorem koleje stal Martin Středa, bylo dokončeno křídlo s posluchárnami (1576-1577) a kostel sv. Salvátora (přelom 16. a 17. století).¹¹³

V Praze se poprvé ve vedoucí pozici stal přímým aktérem válečných událostí. Dosud, například při vypovězení řádu z Prahy v roce 1619, zodpovídal tváří v tvář násilí jen za vlastní bezpečnost. Třicátá léta v Praze ho však postavila do konfrontace s válkou na vysoce odpovědném místě, kdy na jeho rozhodnutí závisely lidské životy a rozsáhlý majetek instituce.

Zpočátku řešil v Praze otec Středa pouze běžné provozní problémy řádu. Například se v roce 1630 spolupodílel na založení koleje Tovaryšstva v Litoměřicích, kde o rok později vzniká jezuitská kolej i gymnázium.¹¹⁴ Roku 1631 se přihlásila válka. Švédové dobyli Frankfurt nad Odrou a Praha se ocitla mezi předpokládanými dalšími cíli „Lva severu“ Gustava Adolfa. Páter Středa reagoval způsobem podobně barokně kontrastním, jako byl jeho výše popsáný odjezd z Brna. Vytvořil dobrovolnickou legii ze studentů, která procházela vojenským výcvikem a připravovala se na obranu města. Vedle toho rozdělil studenty na skupiny, které se střídavě modlily za ochranu metropole a bičovaly se, takže v kritické době probíhalo prosebné modlení neustále. Legie byla rozpuštěna poté, co nepřítel zamířil jiným směrem.¹¹⁵

Krátce na to se však k Praze přiblížila saská vojska a císařské síly daly 16. listopadu 1631 najevo, že Prahu nemají v úmyslu bránit.¹¹⁶ Rektor Středa jednal jako krizový manažer a pokud možno se snažil eliminovat škody, kterými očekávaná nepřátelská okupace hrozila koleji. Při prvních zprávách o postupu nepřítele poslal několik jezuitů na kolejní statky, aby odtud odvezli vozy a koně.¹¹⁷ Příznačné je, že se nesnažil evakuovat např. obilí, nebo jiný obtížně transportovatelný majetek, ale právě koně a vozy. O ty měly rekvírující armády

¹¹³ VLČEK, FOLTÝN a SOMMER, *Encyklopedie*, s. 524-525.

¹¹⁴ HANUŠ, *Město*, s. 43

¹¹⁵ TENORA, *Život sluhy*, s. 361.

¹¹⁶ BORKOVSKÝ, Ivan, JANÁČEK, Josef, ed. *Dějiny Prahy*. Praha: Nakladatelství politické literatury, 1964, s. 349.

¹¹⁷ TENORA, *Život sluhy*, s. 363.

přednostní zájem a zároveň je bylo možno odstěhovat rychle.

Jako další krok rozdělil otec Středa studenty a novice na malé skupiny, kterým do čela postavil vždy několik řeholníků a rozeslal je po venkově. Když se již okupace ukázala jako neodvratná, odeslal takto pryč i většinu ostatních řádových kněží. Mimo Prahu byli tak jeho podřízení mimo bezprostřední nebezpečí násilí ze strany Sasů, a kromě toho i hladu, který se v obsazeném městě očekával.

Krátký čas mezi ústupem císařských a vstupem Sasů do města se Martin Středa ukrýval, oblečen ve světském oděvu, v domě jistého katolického měšťana.¹¹⁸ Bez jakékoliv armády v pražských hradbách byla ulice v rukou lůzy¹¹⁹ a rektor Středa měl jistě v paměti osud čtrnácti pražských františkánů povražděných za vpádu Pasovských.¹²⁰ Epizoda dobře dokládá, že přes všechny projevy sebetřýznění a asketismu neměl v úmyslu stát se mučedníkem, alespoň ne v situaci, kdy by jeho smrt ničemu neposloužila.

Poté, co do města vstoupily saské jednotky, se rektor Středa choval statečně. Dodržoval všechna nařízení, ale konal i slavnostní bohoslužby. Protestanští kazatelé zabrali 24 kostelů. Nakonec byli jezuité 26. prosince 1631 vypovězeni z města a s sebou si nesměli nic vzít.¹²¹

Albrecht z Valdštejna dobyl 25. května 1632 Prahu, jezuité se mohli vrátit a rektor Středa vedl obnovu kolejniho života. V roce 1633 byl všeobecný nedostatek a hlad. Navíc vypukl mor, jehož následky Tovaryšstvo ve službě bližním mírnilo.¹²² Mor mělo předpovědět samovolné zvonění jednoho z klementinských zvonů. Otec Středa dal jev prošetřit a zjistil, že k podobnému divu docházelo i při jiných historických událostech, jako vpád pasovských nebo před popravou na Staroměstském náměstí.¹²³ Naskýtá se otázka, zda zde, ve spojení pátera Martina se zázračným zvoněním, nehledat kořeny pozdější brněnské legendy o zvonění za švédského obležení.

K dalšímu zlomu v kariéře Martina Středy dochází 25. května 1634, kdy předává funkci rektora klementinské koleje páteru Pavlovi Geronovi a ujímá se funkce představeného domu profesů u svatého Mikuláše v Praze.¹²⁴

Dům profesů (též profesní dům) je příbytek jezuitských kněží, ve kterém neprobíhá

¹¹⁸ TENORA, *Život sluhy*, s. 367-369.

¹¹⁹ BORKOVSKÝ, JANÁČEK, *Dějiny*, s. 349-350.

¹²⁰ ZAJÍC, Jiří. *Cena věrnosti: čtrnáct pražských mučedníků*. Praha: Paulínky, 2012, s. 37-54.

¹²¹ OTÝPKA, *P. Martin*, s. 46.

¹²² BALBÍN-OTÝPKA, *Ctihodný*, s. 24.

¹²³ TENORA, *Život sluhy*, s. 385.

¹²⁴ KOPECKÝ, *Život*, s. 144.

výuka jako v koleji. Od roku 1625 získávali jezuité jednotlivé domy a dva kostely na místě, kde dnes stojí velkolepá Diezenhofferova architektura. Za působení Martina Středy Tovaryšstvo stále ještě vykupovalo jednotlivé parcely, teprve v sedmdesátých letech se začalo se stavbou jezuitského objektu. Bratři žili v přizpůsobených měšťanských domech. Výkupy prostor na výstavbu byly možné i díky štědrému daru Albrechta z Valdštejna z roku 1628.¹²⁵

Zajímavé je, že pozdější údaje z těchto let zaznamenávají četné zázraky spojené s otcem Středou. Stejně jako v niském působení, je i zde dochována řada svědectví levitace během bohoslužeb, vysvětlované upřímnou horoucí láskou k Hospodinu, a dokonce i bilokace.

Řád jej i nadále pověřoval důležitými úkoly. Roku 1636, jako zástupce arcibiskupa Harracha, zakládá jezuitskou kolej v Klatovech. Ve shodný rok byl zvolen prokurátorem české jezuitské provincie a je přítomen na generální kongregaci prokurátorů v Římě, kde se setkal s generálem řádu Tovaryšstva Ježíšova, Mutiem Vitelleschim.¹²⁶ Sám generál, ohromen osobností otce Středy vyjádřil potěšení, že z české země mu neposlali člověka, ale anděla a jako výraz úcty mu předal růženec samotného zakladatele řádu, svatého Ignáce. Z Říma se vrací v lednu 1637 a 26. května 1637 je v Praze přítomen u návštěvy císaře Ferdinanda III.¹²⁷ Ani tato etapa života nebyla bez přímého dotyku s mariánským poutním místem. V kostele sv. Mikuláše při domu profesů, byl chován obraz Panny Marie Foyenské, cíl četných poutí.¹²⁸

Funkce rektora v Klementinu a správce univerzity (správa domu profesů mu zůstala) byla Martinovi Středovi navrácena 22. června 1637.¹²⁹ O ní se Tovaryšstvo již léta svářelo s arcibiskupstvím. Otec Středa v tomto sporu stál zdvořile, ale rozhodně na stanoviscích řádu, ovšem projevoval ochotu ke kompromisu, bude-li vystavěn na jezuitském pohledu na věc. Není vyloučeno, že právě jistá ochota ke kompromisu, a také právní zkušenosti, které rektor Středa z dřívějšíka měl, vedly k jeho opětovnému povýšení k příslušné funkci.¹³⁰ Již dalšího roku, konkrétně 11. února 1638 dosáhl Martin Středa nejvyšší mety své kariéry. Byl povýšen na provinciála řádu. V Čechách, na Moravě i ve Slezsku mu podléhalo 22 klášterů a přes 600 členů Tovaryšstva. I když byl zahrnut prací, svůj čas si uměl zodpovědně rozložit a s klidnou moudrostí vše řešil.¹³¹

¹²⁵ VLČEK, FOLTÝN a SOMMER, *Encyklopedie*, s. 472.

¹²⁶ HANUŠ, *Město*, s. 44.

¹²⁷ KUČERA, *Ctihodný Martin*, s. 13.

¹²⁸ TENORA, *Život sluhy*, s. 405.

¹²⁹ HANUŠ, *Město*, s. 44.

¹³⁰ TENORA, *Život sluhy*, s. 357, 428.

¹³¹ OTÝPKA, *P. Martin*, s. 47.

Roku 1639 opět došlo k ohrožení Prahy nepřítelem, k městu se přiblížil švédský generál Banér. K obléhání nedošlo, neboť Banér se neodvážil útoku v situaci, kdy jej Pražané očekávali. Po kratším ostřelování se od města stáhl.¹³² To bylo začátkem léta. Na podzim pokus opakoval, ale se stejným výsledkem.¹³³

Na připravenosti města měli podíl i jezuitští studenti, kteří pomáhali při opevňovacích pracích a z nichž P. Meridius utvořil vojensky vycvičenou legii.¹³⁴ Jeví se jako pravděpodobné, že zkušenosti se saskou okupací byly pro Pražany velmi motivující ve chvíli, kdy se opět přiblížil nepřítel. Roli ovšem hrál i větší počet císařského vojska přítomného v hradbách. Lze si opět povšimnout okamžité reakce otce Středy. Za četných ohrožení Prahy nepřítelem v průběhu třicetileté války, a samozřejmě i Brna roku 1645, je při čase na přípravu a ochotě vojenského velení město hájit, sestavena a účelně využita jezuitská studentská legie. Pokud čas nebo vojensko-politická vůle k obraně není, představitelé Tovaryšstva posílají studenty do bezpečí. Tedy bojovat a riskovat ano, ale tehdy, když je alespoň malá naděje na vítězství a smysluplnost očekávaných obětí.

V čele provincie se Martin Středa podílel na rozmachu jezuitského řádu v Čechách. V období od 27. října 1639 do 27. října 1640 uspořádalo Tovaryšstvo oslavy stého výročí založení. Snahou bylo prohloubení duchovního života všech členů řádu¹³⁵ a děkování Bohu za vše, co skrze Tovaryšstvo vykonal.¹³⁶ Do funkčního období provinciála řádu jsou také situovány některé příběhy o výjimečných, až nadpřirozených skutcích. V Chebu se měl, při jedné z mnoha vizitací roku 1638, setkat s duchem Albrechta z Valdštejna a následně se postavit proti očeřování památky zavražděného vojevůdce. Toho stejného roku jel hlubokými lesy v noci z Opavy přes Nový Jičín do Olomouce po cestách, které byly obleženy lupiči. Přijel do hospody a hostinský nevycházel z údivu, jak jim po neschůdných cestách mohl uniknout. Vůz musel vést anděl, protože unavený vozků neznal cestu a dal koňskému spřežení úplnou volnost. Přesto drkotání vozu nikdo z lupičů, před kterými si nikdo nemohl být jistý životem, neslyšel.¹³⁷

Působení ve funkci provinciála končí a 24. března 1641 se otec Středa vrací do Brna.¹³⁸

¹³² BORKOVSKÝ, JANÁČEK, *Dějiny*, s. 352-353.

¹³³ KUPKA, Vladimír. *Pevnost Praha*. Dvůr Králové nad Labem: Jan Škoda - FORTprint, 1996, Pevnosti, s. 29.

¹³⁴ TENORA, *Život sluhy*, s. 445-446.

¹³⁵ KOPECKÝ, *Život*, s. 146.

¹³⁶ O'MALLEY, John W. *Jezuité: historie řádu Ignác z Loyoly do současnosti*. Hodkovičky: Pragma, [2015], s. 33.

¹³⁷ NOVOTNÝ, *Události*, s. 6-7; 17-18.

¹³⁸ TENORA, *Život sluhy*, s. 460.

3.3 Za obležení

3.3.1 První švédské obležení Brna

Toto třetí brněnské působení, kdy se podruhé stal rektorem koleje, začalo v době, která byla pro církve na Moravě obtížná.

Od 19. září 1636, kdy v Brně zemřel kardinál František z Dietrischteina¹³⁹, neměla Morava žádného katolického organizátora a vůdce. Naštěstí nepřítel, který útočil v Čechách, se jí vyhýbal¹⁴⁰ a brněnská kolej zintenzivňovala rekatolizaci. K nejbližším zázemím města, jenž patřilo k centru rekatolizace, bylo poutní místo v Tuřanech, podporované jezuitů, kteří šířili úctu k Panně Marii tuřanské, „*štitu katolické víry na Moravě*“. Jako rektor mohl Martin Středa nacházet podporu v otci Ondřeji Schambogenovi, který byl v této době mistrem noviců a je známo, že ho s nadřazeným poжил blízký vztah.¹⁴¹

Roku 1642 Švédská vojska téměř bez boje obsadila silně opevněnou Olomouc. Osazenstvo tamní jezuitské koleje, spolu s bratry z Kroměříže, našlo během cesty do Vídně dočasné útočiště v Brně. V této souvislosti se, jak tvrdí *Novéna* s odkazem na Dilata, zajímavým způsobem projevil rektor Středa jako prorok. Kromě toho, že ještě před příchodem měli výše zmínění vyhnanci, kterých jednoho dne přišlo na sedmdesát, připraveno právě sedmdesát lavorů k mytí a stejný počet lůžek, aniž by někdo z brněnských věděl, kolik se jich dostaví, tak otec Středa znal dobu, kdy budou cesty na Vídeň bezpečné a kdy naopak hrozí uprchlíkům setkání s nepřítelem.¹⁴²

V souvislosti s pádem Olomouce v červnu 1642, předpokládalo se brzké ohrožení Brna. Probíhaly přípravy k obraně, do nichž se kolej zapojila jak pořádáním nepřetržitých sedmidenních pobožností, tak vysíláním noviců na opevňovací práce. Nervozita vzrůstala tak, jak se vyvíjela situace na Moravě obecně. Ve městě přibývalo uprchlíků z vypleněného venkova. Řada z nich byla ubytována v koleji, případně se zde alespoň stravovala, protože rektor přikázal, aby každý, kdo potřebuje pomoci, byl nejen nasycen, ale i povzbuzen. Na zprávy o postupu nepřítele k městu, reagoval otec Středa, jako náruživý ctitel Panny Marie, především tím, že tuřanskému knězi nařídil ukrýt tamní sošku Tuřanské Bohorodičky.¹⁴³

¹³⁹ PARMA, *František*, s. 407.

¹⁴⁰ KUČERA, *Ctihodný Martin*, s. 14.

¹⁴¹ TENORA, *Život sluhy*, s. 470-471.

¹⁴² *Novéna se ctihodným Martinem Středou SJ: (1587-1649)*. Olomouc: Refugium Velehrad-Roma, 2017, Hlas Velehradu, s. 5-6.

¹⁴³ KUČERA, *Ctihodný Martin*, s. 15-18.

Začátkem září se dlouho očekávané ohrožení stalo realitou a 3. září město oblehli Švédové vedení Lennartem Torstenssonem. Přímo v koleji rektor Středa rozdělil funkce a úkoly tak, aby byli příslušníci Tovaryšstva připraveni na všechny eventuality vývoje. Ustanovil kněze k duchovní útěše ostatních a zejména řádové mládeže, i ty, kteří měli střežit vstupy do koleje a v případě úspěchu nepřítel vyjednávat. Dále určil, kdo bude dohlížet na kolejní kostel, otevřený vystrašeným věřícím a za jakých okolností bude vstup do chrámu uzavřen, aby jim poskytl jistou ochranu. Byli vybráni jezuité, kteří se budou za obležení pohybovat po městě a zaopatřovat umírající, jiní měli v noci střežit areál řádového domu. Několik bratří dostalo za úkol střídat se v modlení, tak aby prosby k Hospodinu probíhaly nepřetržitě. Sobě „k ruce“ vybral rektor několik mladších jezuitů jako poslů a pro případ nějaké nepředvídatelné události i několik spolehlivých bratří, kteří mohli v případě indispozice nebo nepřítomnosti rozhodovat jeho jménem. Kolej byla opatřena zásobami potravin, léků a zdravotnického materiálu, na půdu nanošeny nádoby s vodou. Otec Středa myslil i na kolejní statky. Do Řečkovic vyslal vojáka a několik kněží, kteří měli do města dopravit zásoby a společně s místními sedláky, podle možnosti, organizovat ochranu vsi a polností, což se jim podařilo.¹⁴⁴

Brněnská městská rada byla odhodlána se bránit, v čemž jí podporoval jak rektor Středa, tak přítomnost vojenské posádky vedené plukovníkem Schönkirchem. Švédové s připraveností města nepočítali, a navíc přišel příkaz královny Kristíny přesunout vojsko na jiná bojiště. Proto došlo jen k několika potyčkám a Torstensson po necelém týdnu odtáhl. Největší škody nakonec městu způsobil požár, který vznikl, když se řízené vypálení předměstí vymklo kontrole a hořící šindele přenesly oheň do vnitřního města.¹⁴⁵ Jak vnímal nutnost ústupu od Brna bez větších bojů generál Torstensson, a jak se jeho první brněnská zkušenost odrazila na urputnosti obléhání v roce 1645, doložit nelze.

3.3.2 Druhé švédské obležení

Po nečekaně rychlém odeznění přímé švédské hrozby v září roku 1643, žilo Brno i jeho jezuitská kolej v atmosféře nervozity. Ač byla hlavní vojska, císařské Gallasovo a švédské Torstenssonovo mimo zemi, operovala zde četná menší uskupení, protože v mnoha městech zůstaly nepřátelské posádky. Brněnská kolej však nadále poskytovala útočiště řadě osob z měst obsazených Švédy a zároveň, pro větší prohloubení zbožnosti, uspořádala divadelní přestavení o Jobovi. Hru sepsal mistr noviců otec Schambogen, k velké spokojenosti rektora Středy.

¹⁴⁴ TENORA, *Život sluhy*, s. 483-484.

¹⁴⁵ NĚMČÍK, KUCHAR, *Švédové*, s. 17-18.

V této době vzrostla zázračná pověst pátera Sředy. Lidé ho často řádali o modlitbu za svůj úmysl, neboť se domnívali, že bude spíše vyslyřena. Docházelo i k tomu, že věřící prosili Boha ve Sředově jménu, opět proto, aby podpořili účinnost své modlitby.¹⁴⁶ Údaje o tom byly zaznamenány zpětně, většinou Dilatem, avřak důvěra, kterou k otci Sředovi projevovali obránci v roce 1645, musela vznikat delší dobu, a proto lze Dilatovým vzpomínkám plně věřit.

V době mezi oběma švédskými obleženými Brna, je zaznamenáno několik příhod z rektora života, které ilustrují jeho charisma jako představeného, tak důležité za návratu nepřitele roku 1645. Například otec Sředa vždy trval na bezvýhradném ctění řádových pravidel. Ovšem ve dnech, kdy předpisy umožňovaly chutnější stravu, jako třeba svátek svátého Ignáce, obyvatelům koleje ji vždy dopřál. A to i přesto, že v době válečného nedostatku bylo velice nákladné zakoupit potřebné suroviny, kupříkladu štiky.¹⁴⁷ Nadřizený, který vyřaduje dokonalou poslušnost a podřizeným za všech okolností poskytuje v plné míře to, na co mají nárok, si jistě vyslouží jejich plnou loajalitu.

Dne 6. března 1645 dořlo k bitvě u Jankova a rektor Sředa rychle zareagoval na hrozící nebezpečí. Dle pozdějších legend znal výsledek bitvy již v okamžiku, kdy k ní dořlo. Tehdy odeslal starší a méně fyzicky zdatné bratry do Polska a Rakous, do relativně bezpečných míst. Areál nechal vybavit zásobami a vodou k haření požárů, zřídil ruční mlýn, neboť očekával, že mlýny na řekách před hradbami padnou do rukou nepřátel, také zajistil sušené ryby, maso a mouku.¹⁴⁸

Když do města přijel nový velitel Jean-Louis Raduit de Souches, rektor Sředa s ním ihned navázal kontakt i přes nedůvěru měřřanů a intenzivně vystupoval proti poraženeckým náladám ve městě. Bohatí měřřané chtěli ukrýt své movitosti v kolejním kostele, nepovolil to. Odmítnutím zdůraznil pevnou vírou v to, že Bůh město Švédům nevydá a ti ještě s hanbou odtáhnou. Šlechtu, která prchala z ohroženého Brna do Vídně, varoval, že neprojede a v bezpečí bude pouze, zůstane-li za brněnskými hradbami. Ti, kteří ho neuposlechli, skutečně padli do nepřátelských rukou. Když se o tom do města dostala zpráva, stoupla všeobecná důvěra v prohlášení rektora brněnského.¹⁴⁹

Páter Sředa také, ze zbytku členů Tovaryřstva zorganizoval obdivuhodnou, odvážnou

¹⁴⁶ TENORA, *Život sluhy*, s. 490-492.

¹⁴⁷ Podle Dilata cituje TENORA, *Život sluhy*, s. 489.

¹⁴⁸ KUČERA, *Ctihodný Martin*, s. 20-21.

¹⁴⁹ TENORA, *Život sluhy*, s. 502 a 507.

a mimořádně zdatnou studentskou legii¹⁵⁰, která měla vojenskou kázeň, byly jí přiděleny zbraně a nechal ji vycvičit brněnským měšťanem, důstojníkem Stafflem. Členem byl i Jan Pilát z Litovle, později známý jezuita s polatinštěným jménem Dilatus, autor obsáhlého životopisu o otci Středovi¹⁵¹, který svoje svěřence podporoval slovy: „*Chopte se zbraní pro vlast, víru a císaře, čímž se proslavíte na věky.*“¹⁵² Legie byla platným vojenským uskupením, které si udržovalo po celou dobu obležení vysokou morálku. Studenti většinou hájili hradby v prostoru při koleji, v případě potřeby však byly přesouvány i jinam. Účastnili se též řady výpadů, včetně jednoho z nejúspěšnějších 17. června. Šlo o akci, kterou lze bez nadsázky nazvat výpadem brněnské mládeže, neboť se jí vedle 150 vojáků účastnilo 130 tovaryšů a 20 studentů. Hlásili se dokonce 10 až 12 let staří chlápci, které de Souches pochopitelně odmítl. Útok mířil proti zákopům, z nichž Švédové ohrožovali krytou cestu mezi Brnem a Špilberkem. Studentům se podařilo převrátit 3 děla, zapálit všechn střelný prach a trámy v příkopech, které úplně shořely a mnoho Švédů bylo zeminou zavaleno. Akce trvala asi hodinu a studenti se poté vrátili s velkou slávou a zajatci zpět do města.¹⁵³

V rozhodující bitvě 15. srpna byl proti hradbám při koleji veden nejzásadnější útok. Nepřátelé věděli, že úsek hájí studenti a měšťané. Předpokládali, že „slabší“ obránci buď povolí a dojde k průniku do města, nebo sem de Souches stáhne jako posilu profesionální vojáky a tím oslabí strategicky významný Petrov nebo hradby u kostela svatého Tomáše a průlom se zdaří tam. Boj byl velmi tvrdý, neboť zde těsně před útokem švédská děla prostrílela průlom, který se podařilo jen provizorně uzavřít. Obranný úsek se však podařilo uhájít, a to pouze silami studentstva a měšťanů, kteří tak neoslabili jiné strategické části města.¹⁵⁴

Obdivuhodnou odvahu a udatnost studentů v boji vysoce oceňoval i velitel města Raduit de Souches, který jim projevoval úctu i pětáctilet od obléhání. Jako stařec pobýval v Brně na odpočinku a pokud potkal nějaké studenty, zdravil je: „*Bud'te zdraví, udatní studenti.*“¹⁵⁵

Jak již bylo konstatováno, páter Středa obránce podporoval hlavně morálně. Důležité okamžiky bojů trávil v modlitbách, často vleže na dlažbě chrámu. Organizoval noční adorace

¹⁵⁰ TAUŠ, Karel. *300 let od smrti statečného obránce Brna P. Martina Středy*. Lidová demokracie, roč. 5, č. 198, 25. 8. (1949), s. 4.

¹⁵¹ OTÝPKA, P. *Martin*, s. 83.

¹⁵² VALIHRACH, Ladislav. *Obrana Brna proti Švédům a švédské drancování jihu Moravy*. In: Věstník Historicko-vlastivědného kroužku v Žarošicích / Žarošice: Historicko-vlastivědný kroužek č. 19 (2010), s. 86.

¹⁵³ BALCÁREK, Pavel, *Ve víru*, s. 411.

¹⁵⁴ MATĚJEK, *Morava*, s. 329.

¹⁵⁵ OTÝPKA, P. *Martin*, s. 83.

od 21. hodiny do 4. hodiny ranní, později zavedl čtyřicetihodinovou pobožnost, které se účastnil velký zástup obyvatel.¹⁵⁶ V této době také vznikly legendy o vidění otce Středy nad jezuitským kostelem, který se se sepjatýma rukama vznáší a modlí se. Dilatus zmiňuje dva svědky této události a to, Jakuba Arnošta z Rothu a Rudolfa Maxmiliána Říkovského z Dobřic.¹⁵⁷ Martin Středa, když se dozvěděl, co se nejen ve městě, ale i mezi nepřátelskými okupanty povídá o záři nad chrámem v níž je jasně vidět právě on zrovna v době, kdy se okolo 22. hodiny modlil před Svátostí, přísně všem rozkázal o tom mlčet. Snažil se tak popírat řeči o svojí svatosti, ovšem nemohl zabránit jejímu šíření.¹⁵⁸ Stejně jako Kristus, který zakázal svým učedníkům mluvit o svém proměnění na hoře.¹⁵⁹

V oblacích byla spatřena nejen podoba modlícího se jezuitu s tváří rektora Středy, ale i Panny Marie. Ta se údajně podobala svatotomské Černé Madoně, ke které se upínaly upřímné modlitby. Jiní viděli Bohorodičku samotnou, jak svým pláštěm zahaluje město před zraky švédských dělostřelců.¹⁶⁰ Spojily se tak dvě „městské“ legendy. Zázračného pátera Středy a Černé madony, již nějaký čas chápané jako palladium města. Dlouhý život má i pověst o tom, že poslední dělostřelecká koule, vystřelená onoho 15. srpna, dopadla bez způsobené škody k nohám modlícího se rektora a znehybněla.¹⁶¹ Tato scéna se ostatně stala i námětem ke stavbě sochy.¹⁶²

Víra v zázračné schopnosti otce Středy byla v obráncích utvrzena díky oběma příchodům posil do města. Poprvé, kdy chyběl tolik potřebný střelný prach, obyvatelé propadali beznaději, rektor Středa je povzbuzoval a 26. června vnikl do města plukovník Jiří Štěpán hrabě z Vrbna s posilou 300 mužů. Páter Středa ho nazval: „*Andělem Brnu přispívajícím*“ a Vrbna zase zdar svého úspěchu připisoval rektorovým modlitbám. Podruhé byl nedostatek střeliva už kritický a Martin Středa zahájil na svátek sv. Ignáce 31. července adoraci, která trvala 8 dní. Od páté hodiny ranní do osmé hodiny večerní, a právě 8. srpna posila dorazila. Do Brna pronikli císařští jezdci se zásobami síry na střelný prach. Veřejnost tehdy přisoudila tyto nadějně události

¹⁵⁶ KUČERA, *Ctihodný Martin*, s. 23.

¹⁵⁷ DILATUS, Jan. *Vita Reverendi ac Venerabilis P. Martini Stredonii SJ.*, díl III. hlava VI. §II., s. 160, uloženo v: MZA Brno, Cerroniho sbírka G12 II, kn 116, 205.

¹⁵⁸ TENORA, *Život sluhy*, s. 519.

¹⁵⁹ *Jeruzalémská bible: Písmo svaté vydané Jeruzalémskou biblickou školou*. Praha: Krystal OP, 2010, Mt 17,9. s. 1732.

¹⁶⁰ BALCÁREK, *Kardinál*, s. 417.

¹⁶¹ HANUŠ, *Město*, s. 48.

¹⁶² MARKO, Hana. Páter Středa bránil Brno před Švédy, jeho sochu teď ztvárňuje Jan Šebánek z FA VUT. *Zprávy z VUT* [online]. Brno: VUT, 2019, 3. 5. 2019 [cit. 2020-02-25].

právě modlitbám jezuitského rektora.¹⁶³

Že brněnští upínají svoji víru ve vítězství a ochranu k Matce Boží, bylo známo i Švédům, a proto vydal Torstensson rozkaz o rozhodujícím útoku právě na 15. srpen. V boji o Brno se tak rozpoutala i ideologická válka, kdy nepřítel odpovídal cíleným zneuctíváním mariánských kostelů, kterých se zmocnil v okolí města. V Králově Poli obraz Panny Marie rozstříleli a z tuřanského chrámu zřídili koňský chlív.¹⁶⁴

Jako na brněnských hradbách bojoval kalvín de Souches, nacházelo se ve švédské armádě nejspíš mnoho katolíků (žoldnéři, zajatci přinucení přejít do vítězného vojska, násilně zverbované domácí obyvatelstvo). Na ty musela ideová „válka o Madonu“ silně působit. Víme o několikerém zběhnutí katolických „Švédů“ do obleženého města. Z tohoto pohledu se pak slova, jež volali v průběhu bojů na brněnské: „*At' vám pomůže ona, ve kterou kladete své naděje!*“ a pak, když poraženě ustupovali: „*pomohla vám, ta vaše Černá*“¹⁶⁵ nemusejí jevit jako výmysl vítězů.

Martin Středa měl význam nejen pro podporu odhodlání obyvatelstva, ale i pro psychickou stabilitu vůdčích osobností obrany. Ve chvílích klidu jej navštěvovali velitel města Raduit de Souches, zemský hejtman Jan z Rottalu nebo premonstrátský převor P. Bohumír Olenius (komunita zábrdovických řeholníků našla před blížícím se nepřítelem útočiště ve městě). Otec Středa s nimi debatoval a neúnavně podporoval jejich odhodlání vydržet obležení.¹⁶⁶

3.3.3 Po boji

Vítězství bylo připisováno Panně Marii. Nadšení bylo obrovské, konaly se slavnostní bohoslužby a děkovná pout' na Vranov. Ovšem odchodem Švédů nebezpečí nepolevilo. Město bylo poničené, zemědělské zázemí vypleněné. Vypukl hlad a mor. Jezuité se nezalekli ani tohoto boje a příkladnými skutky lásky se starali o nemocné.¹⁶⁷

Proti hladu kolej bojovala rozdáváním posledních zásob v koleji. Proti moru vyčlenil rektor Středa otce Ezechiela Leandera (1592-1658). Ten se vrhl do práce a omýval rány nemocným, chladil studenými obklady horečky, měnil slámy na lůžkách, uděloval poslední pomazání a připravoval choré na smrt. Otec Středa svoji přímluvu přidával v bohoslužbách, a

¹⁶³ TENORA, *Život sluhy*, s. 515-517.

¹⁶⁴ KUČERA, *Ctihodný Martin*, s. 25.

¹⁶⁵ VESELÁ, REISSNER, *Den Brna*, s. 21.

¹⁶⁶ BALBÍN-OTÝPKA, *Ctihodný*, s. 28.

¹⁶⁷ TENORA, *Život sluhy*, s. 525.

proto není třeba žádného divu, že se páter Leander morem nenakazil a svoji nebezpečnou lékařskou misi přestál ve zdraví.¹⁶⁸

V měsících po obležení se dále zvětšovala úcta v Martina Středu. Manželka velitele de Souchese poslala do koleje posla a prosila, aby se rektor pomodlil za jejich těžce nemocného syna. Páter s klidem odpověděl, že tak učinil a chlapec nezemře. Jak řekl, tak se také stalo.¹⁶⁹ Do tohoto období života patří i příhoda z obce Diváky, kam si jel odpočinout na noviciátní vilu. Seděl v místnosti a četl knihu. V tom do domu vnikli potulující se Švédi, jako bleskem zasažení zůstali stát a poté utekli ve snaze, aby je rektor nespatriil.¹⁷⁰

V únoru 1646 byl pomalu mor na ústupu a začali se vracet bratři, kteří přečkali obléhání v jiných kolejích.

3.4 Závěr života

Prvního července 1646 předal otec Středa rektorský úřad svému dlouholetému příteli a mistru noviců, páteru Ondřeji Schambogenovi.¹⁷¹ Od nadřízených si vyžádal svolení zůstat prozatím v Brně a věnovat se v ústraní duchovní obnově. Po jejím skončení byl v říjnu 1646 jmenován v Praze u svatého Klementa spirituálem studentů. Úlohy duchovního vůdce bohoslovců se ujal s radostnou horlivostí sobě vlastní a ve svém nitru se už pomalu, ale zodpovědně, připravoval na konec svojí životní pouti.¹⁷² V této funkci rovněž vypracoval rady pro bohoslovce a novice, které dokládají jeho zběhlost v praktické psychologii, teologii i vlastnosti, jenž rád od svých budoucích členů očekával.¹⁷³

Namátkou lze vybrat alespoň některé, jenž osloví svojí nadčasovostí i dnešního člověka:

„Chudoba ať je mi matkou, pokora a trpělivost ať jsou mi sestrami!“

„Netrap se předčasně starostmi o to, co se stane. Stačí zlé, co přináší každý den.“

„Měj rád prosté věci a spokoj se s málem - zakusíš velký pokoj.“

„Nic z pomíjivých věcí příliš nemilovat!“¹⁷⁴

¹⁶⁸ KOLÁČEK, Josef. *200 let jezuitů v Brně*. Velehrad: Refugium Velehrad-Roma, 2002, s. 100-101.

¹⁶⁹ TENORA, *Život sluhy*, s. 534.

¹⁷⁰ NOVOTNÝ, *Události*, s. 19.

¹⁷¹ KOPECKÝ, *Život*, s. 147.

¹⁷² KUČERA, *Ctihodný Martin*, s. 29.

¹⁷³ TENORA, *Život sluhy*, s. 546-549.

¹⁷⁴ Martin Středa. *Česká provincie Tovaryšstva Ježíšova* [online]. Praha: JESUIT.cz, 2006 [cit. 2020-01-31].

Dne 12. ledna roku 1648 byl Martin Středa podruhé jmenován provinciálem řádu. Náročná funkce v době závěru třicetileté války již nebyla pro chronicky nemocného a unaveného muže, ovšem loajálně ji přijal. Hodně cestoval, aby přímo na místě řešil problémy jednotlivých řádových domů.¹⁷⁵ Právě v lednu 1648, na jedné vizitační cestě s bratrem lékárníkem Jiřím Senelem, zabloudil jeho povoz v lesích směrem do Kladska. Slunce zapadalo, výška stromů i sněhu znemožňovala správnou orientaci v neznámém terénu. Dostali se na úpatí hory a nemohli dál, ani se otočit. Vozka byl vzteky, zimou a hlady bez sebe. Všichni společně vůz rukama zvedli a nesli zpět na sjízdnu cestu. Poté se Martin Středa v modlitbách kousek vzdálil. Povoz ho potkal opodál, bloudil, v tom otec Středa řekl vozkovi, že má jet dále doleva, najde prý tam sjízdnu cestu. Byla už noc, vyšel jasný měsíc a jak bylo předpovězeno, tak se stalo. V pořádku dorazili do Nalžovského hradu, kde se setkali s kladským rektorem, aniž by utrpěli větší újmy hladem nebo zimou.¹⁷⁶

V době obležení Prahy Švédy roku 1648, v níž se v obraně města vyznamenala studentská legie vedená neohroženým jezuitou Jiřím Plachým, prováděl Martin Středa zmíněné vizitační cesty. Obavy a stesky podřízených uklidňoval slovy o brzkém míru, jehož se 24. října 1648 všichni dočkali. Navštívil i rodné Glivice a Čenstochovou, k níž ho pojily vzpomínky z mládí.¹⁷⁷

V srpnu 1649 pobýval opět ve Slezsku. Prudce se zhoršily jeho plicní potíže a 9. dne toho měsíce se nechal převézt do brněnské koleje, kterou hluboce miloval a považoval za domov.¹⁷⁸ Přijal svátosti, nechal si udělat lůžko na zemi, protože odmítl postel a pět hodin bojoval ve svém posledním zápase. Poté si přes prsa zkřížil ruce a v jednu hodinu ráno 26. srpna 1649 zemřel.¹⁷⁹

¹⁷⁵ BALBÍN-OTÝPKA, *Ctihodný*, s. 29.

¹⁷⁶ NOVOTNÝ, *Události*, s. 19.

¹⁷⁷ KOPECKÝ, *Život*, s. 147.

¹⁷⁸ OTÝPKA, *P. Martin*, s. 50.

¹⁷⁹ VONDRUŠKA, Isidor. *Životopisy svatých v pořadí dějin církevních*. V Praze: Ladislav Kuncíř, 1931. s. 100.

4 „Druhý život“ Martina Středy

4.1 Úcta v období baroka

4.1.1 Ostatky P. Středy

Páter Martin středa zemřel jako známá osobnost a kněz s pověstí svatosti. Pohřeb se konal v Brně, v pátek 27. srpna 1649, v jezuitském kostele. Ten den bylo za mrtvého provinciála slouženo více než 30 bohoslužeb. Dříve než začaly pohřební obřady, byla rakev otevřená a velké zástupy obyvatel přistupovaly, aby se ještě naposledy mohly s mužem, který pro jejich město tolik vykonal, naposledy rozloučit. Samotnou pohřební Mši svatou celebroidl světící biskup olomoucký, Sigmund Minutini. Martin Středa byl uložen v hrobce pod dlažbou kostela Nanebevzetí Panny Marie.¹⁸⁰ Barokní doba se svou vírou v zázraky přála tomu, aby pověst svatosti po jeho smrti nezanikla. Charakter zaznamenaných vzpomínek pamětníků dokládá, že minimálně v prostředí brněnských jezuitů zrála myšlenka na prosazení beatifikace. Rozhodně s mrtvým představeným jako se světcem bylo nakládáno. Již při pohřbu se věřící dotýkali mrtvého růženci a jinými předměty, aby je učinili zázračnými.¹⁸¹

Páter Jiří Senel, který se ve špitále brněnské koleje o umírajícího staral, rozdával plátno s jeho krví, které zůstalo po ošetřování, jako zázračný léčebný prostředek. Další relikvie rozdával páter Dilatus a jiní pamětníci. Podobně měla posloužit utěrka, kterou Martin Středa užíval při práci s léky. Ze 70. a 80. let 17. století pochází řada zpráv o užívání předmětů páterem Martinem dotýkaných (kousky šatu) nebo jeho obrazů jako prostředků zázračného uzdravování. Nejvíce těchto zpráv je z Brna a speciálně z prostředí brněnské koleje, existují však zázraky, které se měly odehrát i ve vzdálenějších místech, např. v Moravské Třebové nebo Klatovech. Objevuje se i spojení otce Středy a kostela v Tuřanech, kdy poutník nejdříve děkuje za uzdravení Panně Marii v tuřanském chrámu a pak pokračuje do Brna k rakvi otce Středy.¹⁸²

4.1.2 Barokní hagiografie a ikonografie

Součástí budování legendy o otci Martinovi byly životopisy. Jeden neznámý autor nedatovaného rukopisu tvrdí, že kdo chce psát Středův životopis, ať si nejdříve přečte životopis

¹⁸⁰ OTÝPKA, *P. Martin*, s. 94.

¹⁸¹ TENORA, *Život sluhy*, s. 599.

¹⁸² Vyslyšení modliteb na přímlovu P. Martina Středy podle historických pramenů – Schwertfera a Dilata. *P. Martin Středa SJ: Stránky věnované procesu blahorečení* [online]. Brno: Česká provincie Tovaryšstva Ježíšova, 2008 [cit. 2020-01-31].

svatého Ignáce a zjistí, že ani vejce vejci není tak podobné, jako ti dva.¹⁸³

Asi nejstarším biografickým souhrnem je elogium pátera Středy, sepsané jeho blízkým přítelem Ondřejem Schambogenem již v roce 1649. Tento nádherný, oslavný, ručně psaný text popisující zásluhy Martina Středy, lásku k Bohu, laskavost, obětavost a štědrost od narození až do smrti, je uložený v archivu generální kurie Tovaryšstva Ježíšova Římě.¹⁸⁴

Roku 1673 vyšel knižně první pramen. Jezuita Václav Schwertfer se v něm zabývá filosofickými a náboženskými myšlenkami Martina Středy, ale především je zde poprvé otisknutý list velitele Jean-Louise Raduit de Souchese z 12. dubna 1671, adresovaný rektorovi jezuitské koleje v Brně Matouši Zeidlerovi. V dopise popisuje situaci v obleženém Brně a vyzdvihuje důležitost pátera Středy, díky kterému bylo město pod Boží ochranou. Dále se svěruje, že každou volnou chvíli věnoval rozmlouvám s otcem Martinem a vždy si přinášel útěchu a klid. V důsledku této úcty se stal katolíkem a dopis zakončuje jistotou, že Martin Středa je v nebi ozdoben korunou svatosti.¹⁸⁵

Ve své domácí kapli na zámku v Jevišovicích, měl Raduit de Souches zavěšený nad klekátkem obraz Martina Středy, aby úctu k němu z paměti nikdy nevytratil.¹⁸⁶

Patrně nejvýznačnějším barokním životopisem pátera Středy, je dílo Jana Dilata. *Vita Reverendi ac Venerabilis Patris Martini Stredonii, S. J.* Jde o latinsky psaný rukopis uložený ve Státním archivu v Praze¹⁸⁷, jehož opis lze dohledat v Moravském zemském archivu v Brně. Dříve než vyšel tiskem, Dilatus 21. října 1689 zemřel, což je obrovská škoda.

Jan Pilát byl žákem Martina Středy v Brně a bojoval na hradbách ve studentské legii roku 1645. Jeho přijetí do Tovaryšstva bylo odkládáno, a proto mu jeho kolegové pozměnili jméno na Dilát, Dilatus. Na životopisu otce Středy pracoval velmi pečlivě. Mělo to být rozsáhlé dílo, skládající se z několika knih. Autor sbíral údaje a informace jak od pamětníků, tak v

¹⁸³ Svatoš, Martin. *Jezuitská elogia jako historický pramen a elogia P. Martina Středy*. In: *Morava a Brno na sklonku třicetileté války: [sborník příspěvků ze stejnojmenné konference uspořádané ve dnech 22. a 23. června 1995 v Brně]*. Brno: Magistrát města Brna, 1995, s. 208.

¹⁸⁴ KOLÁČEK, Josef. *Martin Středa*. Řím: Křesťanská akademie, 1987, Vigilie, s. 136-138.

¹⁸⁵ SCHWERTFER, Wenceslao. *Vita Reverendi Patris Martini Stredonii Soc. Jesu, Per Provinciam Bohemiae Praepositi Provincialis conscripta*. Pragae, Typu Univerſitatis Carolo-Ferdinande, in Collegio Societatis Jesu ad Sanctum Clementem, anno 1673, s. 190-192.

¹⁸⁶ OTÝPKA, P. *Martin*, s. 15.

¹⁸⁷ Royt, Jan. *Příspěvek k ikonografii Martina Středy*. *Morava a Brno na sklonku třicetileté války: [sborník příspěvků ze stejnojmenné konference uspořádané ve dnech 22. a 23. června 1995 v Brně]*. Brno: Magistrát města Brna, 1995. s. 178.

řádrových archivech. V mnohém vyšel i z autopsie. Velkou pozornost věnoval shromažďování informací vyslyšení proseb.¹⁸⁸ Pravděpodobně se zabýval myšlenkou přispět biografii k beatifikaci svého učitele. Dilatovo dílo obsahuje i list městské rady adresovaný opět páteru Ziedlerovi. Obsahuje, kromě jiného, že Martin Středa vedl život zbožný, dokonale duchovní, příkladný a dny i noci trávil v modlitbách. Popisují ho jako proroka, jenž vždy všechny těšil předpovědí, že město dobyto nebude a náleží mu jako nepochybnému zachránci od Boha, věčná sláva.¹⁸⁹ Jan Dilatus se zabýval i muzikologií¹⁹⁰ a hudbou vůbec, zvláště pak v kombinaci s podporou mariánského kultu. Zajímavým detailem, ilustrujícím myšlení této zapomenuté osobnosti je poutnická příručka, popisující mariánské poutní chrámy a místo popisu konkrétních zázraků obsahující soubor mariánských písní.¹⁹¹

Mezi lety 1691-1705 byl v Brně vydán souhrn proroctví Martina Středy o císařském domu, kde ve dvanácti bodech popisuje úmrtí Ferdinanda IV., poté nástup na trůn bratra Leopolda. Zmiňuje jeho nemoci i nepřijemné protivníky Turky, Francouze i to, že bude mít více než jednu manželku a rozmnoží rakouský dům.¹⁹²

Páter Středa (jako potencionální světec) byl zachycován nejen barokní literaturou, ale i výtvarným uměním. První obraz nechal hned 26. srpna 1649 vymalovat zemský moravský hejtman Jan hrabě z Rotalu, malířem Janem Wohlhaupterem. Jak tento obraz ale vypadal, bezpečně nevíme. Byl ovšem využíván jako prostředek k léčení a mimochodem šlo zřejmě o první významnou osobnost, která prohlásila, že otce Středu pokládá za svätce. Je známo, že obraz váženého rodáka měli i gliivičtí radní zavěšený v zasedací síni.¹⁹³

Ač je vyobrazení Martina Středy ojedinělé, dodnes se jich několik dochovalo. Zachycují jej buď jako jezuitského kněze s ukřižovaným Ježíšem nebo v různých obměnách, jak se modlí nad Brnem [obr. 5], tedy ve funkci ochránce města [obr. 6]. V díle Václava Schwertfera je jako

¹⁸⁸ OTÝPKA, P. *Martin*, s. 6.

¹⁸⁹ DILATUS, *Vita*, díl IV, § VI, s. 200-204.

¹⁹⁰ KVAPIL, Jan. Dilatova dilatace aneb: Pojednání o šíři a dosahu hymnografického kontextu poutní knihy *Marianische Kirchfahrt* (1682) moravského jezuitu Johanna Dilata. In: *Jezuité a Brno: sociální a kulturní interakce koleje a města (1578-1773)*, Brno: Statutární město Brno: Archiv města Brna, 2013 s. 157-169.

¹⁹¹ MAŇAS, Vladimír. Mariánské družiny a hudba na příkladu České provincie Tovaryšstva Ježíšova. In *Bohemia Jesuitica 1556-2006*. 2010. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2010, s. 1061.

¹⁹² STŘEDOVSKÝ, Martin. *Prophetiae R. P. Martini Stredonii, Societatis Jesu, Cum fama pietatis Brunae Anno 1649. pie defuncti*. [Brunae ? : s.n., mezi 1691 a 1705], s. 2. Ve čtíovém příběhu se tomuto tématu věnuje i Josef Koláček, *Martin Středa*, s. 108-117.

¹⁹³ TENORA, *Život sluhy*, s. 597-613.

titulní list zvolen [obr. 7].¹⁹⁴

Obr. 5. Gabriel Ehinger podle Martina Antonína Lublinského, univerzitní teze Michaela Elbela, Oslava Martina Sředy, Praha 1689, mědiryt, Brno, Moravská zemská knihovna.

¹⁹⁴ ZELENKOVÁ, Petra. „PROTEGAM URBEM ISTAM“ („BUDU ŠTÍTEM TOMUTO MĚSTU“). Panna Marie a Pater Martin Sředa jako ochránci Brna na dvou augspurských mědirytinách ze 17. století. In: ŠEFERISOVÁ - LOUDOVÁ, Michaela a Lubomír KONEČNÝ, KROUPA, Jiří, ed. *Orbis artium: k jubileu Lubomíra Slavička*. Brno: FF MU Brno, 2009, s. 342-346.

**Obr. 6. Anonymní malíř 17. století,
Martin Středa jako ochránce Brna,
Brno, poslední třetina 17. století (?), olej, Moravská galerie v Brně**

**Obr. 7. Anonymní rytec, pater Martin Středa,
frontispis k Václav Schwertfer, Vita reverendi Patris Martini Stredonii Soc. Jesu [...],
Pragae 1673, mědiryt, Praha, Knihovna Královské kanonie premonstrátů.**

Je možné, že [obr. 8] je tím zázračným prvním obrazem malíře Wohlhauptera.¹⁹⁵

V pozdějších dobách jeho zobrazování Martina Středy ustalo a v současnosti vybudovaný sochařský pomník u jezuitského kostela od Jana Šebánka, je tak prvním uměleckým dílem Martina Středy po více než 300 letech.¹⁹⁶

Obr. 8. Jan Wohlhaupter?, P. Martin Středa SJ.
(asi pol. 17. století), olej, plátno 100x74,5 cm,
Moravská galerie Brno, in. Č. A 366

4.2 Úcta v 19. - 21. století.

V roce 1876, 227 let od úmrtí, bylo tělo vyzvednuto a uloženo do nové rakve.¹⁹⁷ Řezbářsky upravené s proskleným víkem¹⁹⁸, což dokazuje, že se počítalo od počátku s veřejnou úctou tohoto neobyčejného muže. Tělo zůstalo relativně neporušené a těší se do dnešních dnů ze zástupu obdivovatelů [obr. 9].¹⁹⁹

¹⁹⁵ HANUŠ, *Město*, s. 47.

¹⁹⁶ MARKO, Hana. Páter Středa bránil Brno před Švédy, jeho sochu teď ztvárňuje Jan Šebánek z FA VUT. *Zprávy z VUT* [online]. Brno: VUT, 2019, 3. 5. 2019 [cit. 2020-01-20].

¹⁹⁷ Martin Středa. *Česká provincie Tovaryšstva Ježíšova* [online]. Praha: JESUIT.cz, 2006 [cit. 2020-01-31].

¹⁹⁸ KRÁLÍKOVÁ, Michaela. Pohřbívání na Moravě v 16. - 18. století. *Archaeologia historica*. 2017, 42(1), 135-151.

¹⁹⁹ Autor fotografie: Pavel Slavík, krypta kostela Nanebevzetí Panny Marie, Brno.

Obr. 9. P. Martin Středa SJ., 15.8. 2019

250 let uplynulo v roce 1895 od vítězství nad Švédy, a přitom byl Martin Středa opět vzpomínán. Městská rada nechala u rakve zavěsit věnec s nápisem: *...bohdá nikdy nepomine památka na toho, jehož Brněnští byli nazvali nepochybným města svého zachovatelem.*²⁰⁰

České národní uvědomění se vymezovalo vůči Habsburkům, jezuitům a často i katolické církvi jako takové, zejména po roce 1918. Proto ani obnovená historická paměť na Martina Středu nepřesáhla lokální a religiózně vyhraněný rozměr. Přežívala však. Vítězství hrstky Brňanů nad Švédy, morální, osobně nenásilný, avšak úspěšný odpor vedený Martinem Středou, nebyl zakryt zapomněním. V období socialismu nebyla jeho památka připomínána oficiálně, ovšem v církevních kruzích nepochybně žila.

Je známa historka o mladících, kteří někdy po druhé světové válce, vlezli do krypty a fotili se u těla otce Středy. Po vyvolání fotografie však páterovy ostatky chyběly.²⁰¹ V roce 1978 vznikl branný Závod Martina Středy, pro komunistický režim nazývaný Závod mladých

²⁰⁰ TENORA, *Život sluhy*, s. 632.

²⁰¹ MATURA, Petr. Zázračný páter Martin Středa pomohl ubránit město Brno před Švédy a modlitby k němu stále uzdravují. *Náš region* [online]. 2019, 2019(31. 10.), 1 [cit. 2020-02-19].

svazarmovců. Jednalo se o orientační závod smíšených družstev mezi farnostmi. Třídenní akce Dny Brna vznikla 15. srpna 1995. Tradiční pouť do Křtin, kam putovali Brňané děkovat Matce Boží za vítězství nad Švédy v roce 1645, byla zahájena 8. května 1996. V městské části Brno-Lesná, bylo 2. října 2004 slavnostně požehnáno Duchovní centrum blahoslavené Marie Restituty Kafkové a P. Martina Středy, po kterém je také pojmenovaná nejkratší ulice v Brně. V jezuitském kostele Nanebevzetí Panny Marie, byl 11. listopadu 2009 zavěšen zvon Martina Středy, který požehnal papež Benedikt XVI.²⁰² Váha zvonu je 471 kg, průměr 878 mm, zdobí ho znaky města Brna, Tovaryšstva Ježíšova a nápis „*Martine Středo, ochraňuj nás a naše město a přimlouvej se za nás u všemohoucího Boha.*“²⁰³

Dne 27. ledna 2012 uvedlo Národní divadlo Brno hru o obléhání Brna, na jehož programu se podílel svým odborným textem i uznávaný jezuita Miroslav Herold, SJ.²⁰⁴ Od 26. dubna 2015 byl zaveden krásný zvyk. Po pravidelné Mši svaté ve 12:15h, se každého 26. dne v měsíci setkávají věřící přímo v kryptě u Martina Středy ke společné modlitbě za blahořečení a se stejným úmyslem se modlí rovněž každou středu desátek slavného růžence.²⁰⁵ V různých brněnských katolických chrámech jsou k dostání letáčky s modlitbami k Martinu Středovi, například za věrnost manželů nebo za děti a samozřejmě i za blahořečení.

Rada města vyhlásila v rámci projektu „Sochy pro Brno“ v roce 2017 soutěž o ztvárnění Martina Středy a sochař Jan Šebánek vytvořil dílo, které úžasně symbolizuje převahu víry nad hrubou silou, slavnostně odhalené 15. srpna 2020. Na podstavci má vyryty dva citáty otce Středy: „*Netrap se předčasně starostmi o to, co se stane. Stačí zlé, co přináší každý den.*“ A druhý citát: „*Měj rád prosté věci a spokoj se s málem – zakusíš velký pokoj.*“²⁰⁶ [obr. 10]²⁰⁷

²⁰² Martin Středa. *Česká provincie Tovaryšstva Ježíšova* [online]. Praha: JESUIT.cz, 2006 [cit. 2020-01-31].

²⁰³ VALIHRACH, *Obrana*, s. 87.

²⁰⁴ Zdenek Plachý (*1961), *Černá Madona Brněnská: [(legenda z doby švédského tažení na Moravu)]: Národní divadlo Brno: [světová premiéra 27. ledna 2012 v Mahenově divadle]*. Brno: Národní divadlo Brno, 2012, s. 16-21.

²⁰⁵ Martin Středa. *Česká provincie Tovaryšstva Ježíšova* [online]. Praha: JESUIT.cz, 2006 [cit. 2020-01-31].

²⁰⁶ Socha ctihodného P. Martina Středy SJ už stojí na svém místě. *Česká provincie Tovaryšstva Ježíšova* [online]. Praha: JESUIT.cz, 2006 [cit. 2020-09-15].

²⁰⁷ Autor fotografie: Pavel Slavík.

Obr. 10. P. Martin Středa, SJ

Česká biskupská konference schválila na zasedání v Nepomuku 16.-18. května 2021, žádost o zahájení beatifikace Martina Středy, předloženou biskupem brněnským Vojtěchem Cikrlem.²⁰⁸

²⁰⁸ Proces blahorečení P. Martina Středy SJ pokročil. *Česká provincie Tovaryšstva Ježíšova* [online]. Praha: JESUIT.cz, 2006 [cit. 2021-06-25].

Závěr

Martin Středa působil jako člen jezuitského řádu v Praze a Brně, krátce i ve Štýrském Hradci a Nise. Dosáhl zde vysokých funkcí, byl rektorem pražské a brněnské koleje, dvakrát provinciálem řádu. Velký vztah si vybudoval právě k Brnu, kam se dal převzt, když cítil, že se život chýlí ke svému konci.

Nejvýznamnějším zásahem do dějin se stal podíl pátera Středy na obraně Brna před Švédy, v květnu až srpnu roku 1645. Podílel na nezpochybnitelné morální podpoře obránců, inicioval vznik studentské legie, která měla velký význam při bojích o město, dokázal semknout i prostý lid v nezlomnou víru v Pannu Marii a jeho organizace fungování koleje pro krizové okamžiky pomohla zamezit zmatkům a panice v obleženém městě.

Je třeba říci, že Martin Středa se s podobnou situací v životě několikrát setkal. V Praze i v Brně měl příležitost ve vedoucí úloze očekávat nepřátelský vpád. Minimálně dvakrát organizoval bojový oddíl studentů, ochranu majetku jezuitské koleje i životů jejich obyvatel. Teprve v roce 1645 však byla jeho opatření podrobena zkoušce opravdového obležení. Víra, jakou k jeho postojům chovali obránci Brna, podtrhla jeho dlouhodobě vznikající pověst jako divotvůrce.

Z literatury, z níž vyšla tato práce, může vzniknout dojem, že Martin Středa byl záměrně popisován jako světec. Ovšem z realistických detailů, které do oslavně koncipovaných spisů pronikly, lze odvodit i skutečnosti bližší, jenž tvoří ucelený řetězec této neobyčejné osobnosti. Byl neochvějně věřícím katolíkem a jeho osobní úcta k Panně Marii byla hluboká a upřímná, a jak bylo u jezuitského řádu běžné, byl to vysoce vzdělaný muž, který dovedl své vědomosti rozvíjet celoživotně natolik, aby dostačoval úřadům, k jejichž výkonu jej řád povolal. Zároveň pak byl i zdatným praktickým psychologem a pedagogem. U studentů či podřízených si dokázal získat respekt a úctu.

I když po vymření pamětníků snahy o uvedení mezi světce ochably, v Brně byl lokálně a neoficiálně uctíván i nadále a úcta přetrvala dodnes.

Při tvorbě této práce bylo zjištěno, že literatura o Martinu Středovi vychází téměř úplně z barokních hagiografií. Po smrti existovala iniciativa za jeho beatifikaci, obnovená na sklonku 20. století, která mimo jiné vedla k sepsání oslavných životopisů ještě žijícími pamětníky. Tyto životopisy se staly východiskem všech dalších biografí, včetně té nejpodrobnější, spisu Jana Tenory z konce 19. století, který obsahuje řadu detailů důležitých nejen pro poznání života a díla pátera Středy, ale raně barokní doby jako takové. Tenora vycházel z rukopisu Jana Dilata, dále z díla Václava Schwertfera i Bohuslava Balbína, proto je jeho kniha naprosto zásadní. Na

Tenoru se pak váže další literatura. Otýpka, který jednoduše a zároveň kvalitně popisuje historický příběh v celkovém prozaickém pohledu, anebo Kučera, jenž čerpal kromě Tenory i ze Šujana. Karel Otýpka rovněž přeložil a poznámkami opatřil stať z roku 1682, z pera Bohuslava Balbína *Miscellanea Historica*.

Z novodobých děl to byli významní jezuité Josef Koláček (1929-2019) a Jiří Novotný (1921-2002), jenž byl pověřen po roce 1989 Českou provincií Tovaryšstva Ježíšova k většímu poznání Martina Středy a připravoval vše na případný proces blahořečení. Povedlo se mu uspořádat životopisy a archivní materiály, ovšem 15. února 2002 zemřel.²⁰⁹

Obsáhlejší moderní historiografické zpracování osobnosti Martina Středy tak stále neexistuje, údaje a informace jsou roztroušeny v řadě drobnějších článků nebo v historiografii věnované obecnější problematice třicetileté války.

„*Kdo je z Boha, pravil Pán, slovo Boží slyší, má své nitro dokořán a hluk světa ztiší* [...]“²¹⁰ Text z písně „*Na své tváře padáme*“, brněnského kněze Tomáše Fryčaje (1759-1839) z roku 1801, naprosto vystihuje muže, který celý život oddaně a věrně sloužil Hospodinu, naslouchal Božímu slovu a nechal se vést jeho prozřetelností. Tím dokázal to, že zklidnil mysl vedoucích představitelů města a všech obránců, kteří nepustili nepřátelské vojsko za své hradby a památka na tento významný počín je živá i v současnosti, po 376 letech.

²⁰⁹ NOVOTNÝ, *Události*, s. 30.

²¹⁰ *Kancionál: společný zpěvník českých a moravských diecézí*. 2. vydání. Praha: Zvon, 1990. Píseň č. 516, s. 368.

Shrnutí

Bakalářská práce se zabývá obléháním Brna Švédským vojskem v roce 1645 a působením kněze Martina Středy na velitele i obyvatele města.

V první polovině 17. století, kdy země byla ničena nejen morem, ale i nepřátelskými vojsky, se lidé různých postavení a povah dokázali semknout, táhnout za jeden provaz a povedlo se jim téměř nemožné. Zastavili vojsko, jenž se hrnulo Evropou jako tank, ochránili Vídeň a změnili průběh války. Díky hrstce odvážných není naším hlavním městem Stockholm. Česká země tak má stále hrdiny, kterých si může právem vážit. Kéž se Martin Středa, strůjce brněnského zázraku, dostává do povědomí stále více lidí. K větší slávě Boží.

Summary

The bachelor's thesis deals with the siege of Brno by the Swedish army in 1645 and the influence of the priest Martin Středa on the commander and inhabitants of the city. In the first half of the 17th century, when the country was destroyed not only by the plague, but also by enemy troops, people of various positions and personalities were able to come together, pull together, and succeed in the almost impossible. They stopped the army, which rushed to Europe like a tank, protected Vienna and changed the course of the war. Thanks to a handful of the brave, Stockholm is not our capital. Czech land thus still has heroes whom it can rightfully respect. May Martin Středa, the architect of the Brno miracle, become more and more famous. To the greater glory of God.

Seznam použité literatury

- BALBÍN, Bohuslav. *Miscellanea Historica Regni Bohemiae ... Decadis I. Liber IV. Hagiographicus, seu Bohemia Sancta* Pragae: Georgius Czernoch, 1682.
- BALBÍN, Bohuslav – OTÝPKA, Karel. *Ctihodný P. Martin Středa: stat' z roku 1682.* V Brně: Občanská tiskárna, 1942. 30 - [II]
- BALCÁREK, Pavel a Josef VÁLKA. *Brno versus Olomouc: O primát hlavního města Moravy; Pod Špilberkem proti Švédům: Statečný velitel města Ludvík Raduit de Souches.* Brno: Jota, 1993. ISBN 80-85617-09-9. Dostupné také z: <http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/uuid/uuid:6b9d5f40-5fbf-11eb-9496-005056827e52>
- BALCÁREK, Pavel. *Kardinál František Ditrichštejn: 1570-1636: gubernátor Moravy.* České Budějovice: Veduta, 2007. Osobnosti českých a moravských dějin. ISBN 978-80-86829-30-2. Dostupné také z: <http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/uuid/uuid:4bf0f610-b877-11e5-b5dc-005056827e51>
- BALCÁREK, Pavel. *Ve víru třicetileté války: politikové, kondotiéři, rebelové a mučedníci v zemích Koruny české.* České Budějovice: Veduta, 2011. ISBN 978-80-86829-61-6. Dostupné také z: <http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/uuid/uuid:443b98f0-71e7-11e7-b92d-005056827e51>
- BÍLÝ, Jiří a Josef Cyril KEBRLE. *Jezuita Antonín Koniáš: osobnost a doba.* Praha: Vyšehrad, 1996. Historica. ISBN 80-7021-191-1. Dostupné také z: <http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/uuid/uuid:0c3dc230-9d2d-11e3-8e84-005056827e51>.
- BORKOVSKÝ, Ivan, JANÁČEK, Josef, ed. *Dějiny Prahy.* Praha: Nakladatelství politické literatury, 1964. Dostupné také z: <http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/uuid/uuid:df9aa130-84ef-11e3-a606-005056827e51>.
- ČEJKA, Jiří a Dana OLIVOVÁ. *Sedmkrát o Brně.* Jiří Krejčí, nakladatelství K-public 2009, ISBN 978-80-870028-06-3.
- ČERNOHOUZ, Jan Nep. *Sbírka historických příkladův z dějin slovanských zvláště pak českých: kazatelům, katechetům* Díl 1. Praha: Gustav Franci, 1895.
- DILATUS, Jan. *Vita Reverendi ac Venerabilis P. Martini Stredonii SJ.,* uloženo v: MZA Brno, Ceroniho sbírka G12 II, kn. 116, 205.
- ERHARTOVÁ, Olga. *Když Brno dobývali Švédové: bibliograficko - informační text.* Brno: Knihovna J. Mahena, 1995. ISBN 80-85023-23-7.
- FIŠER, Vojtěch. *Brno.* Praha: Regia, 2003. Tajemná města. ISBN 80-86367-36-3. Dostupné také z: <http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/uuid/uuid:27381800-50e4-11e3-ae59-005056827e52>
- FIŠER, Vojtěch. *Brno: [tajemná metropole Moravy].* 2. vyd. Praha: Regia, 2011. ISBN 978-80-87531-03-7.

FERRO, Marc a Milena LENDEROVÁ. *Dějiny Francie*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2006. Dějiny států. ISBN 80-7106-888-8. Dostupné také z:

<http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/uuid/uuid:e9122760-9361-11e5-a715-005056827e52>.

HANUŠ, Jiří, ed. *Město a jeho symboly*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2021. ISBN 978-80-7325-519-0.

JAN, Libor, ed. *Dějiny Brna. 2, Středověké město*. Brno: Statutární město Brno, 2013. ISBN 978-80-86736-36-5. Dostupné také z:

<http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/uuid/uuid:76d3c980-01cf-11e9-bc37-005056827e51>.

Jeruzalémská bible: Písmo svaté vydané Jeruzalémskou biblickou školou. Praha: Krystal OP, 2010. ISBN 978-80-7195-289-3.

Jezuité: O A M D G. Praha: Provincialát České provincie Tovaryšstva Ježíšova, 2000, 9(5), s. [1a]. ISSN 1210-3489. Dostupné také z:

<http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/uuid/uuid:e8d29d00-0de4-4558-9246-7841f5e7e3c7>

Kancionál: společný zpěvník českých a moravských diecézí. 2. vydání. Praha: Zvon, 1990. ISBN 80-7113-011-7.

KLUČINA, Petr. *Třicetiletá válka: obraz doby 1618-1648*. Vyd. 2. Praha: Paseka, 2004. ISBN 80-7185-663-0. Dostupné také z: <http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/uuid/uuid:ced06580-4f2f-11e6-a5c5-005056827e51>.

KOLÁČEK, Josef. *200 let jezuitů v Brně*. Velehrad: Refugium Velehrad-Roma, 2002, ISBN: 80-86045-88-9.

KOLÁČEK, Josef. *Martin Středa*. Řím: Křesťanská akademie, 1987. Vigilie

KOVAŘÍK, Jiří. *Bitvy a osudy válečníků. III., Třicetiletá válka : (1618-1648)*. Třebíč: Akcent, Drahomír Rybníček, 2018. ISBN 978-80-7497-246-1.

KOPECKÝ, Milan. *Život a dílo Martina Středy. Morava a Brno na sklonku třicetileté války: [sborník příspěvků ze stejnojmenné konference uspořádané ve dnech 22. a 23. června 1995 v Brně]*. Brno: Magistrát města Brna, 1995. Dostupné také z: <http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/uuid/uuid:5ce36260-f081-11e3-a2c6-005056827e51>

KUČA, Karel. *Brno: vývoj města, předměstí a připojených vesnic*. Praha: Baset, 2000. ISBN 80-86223-11-6. s. Dostupné také z:

<http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/uuid/uuid:f70908b0-7251-11e5-99af-005056827e52>

KUČERA, Vladimír. *Ctihodný Martin Středa*. V Brně: Brněnská tiskárna, 1941. Petrov, dobrá četba.

KUPKA, Vladimír. *Pevnost Praha*. Dvůr Králové nad Labem: Jan Škoda - FORTprint, 1996. Pevnosti. ISBN 80-86011-00-3

KVAPIL, Jan. Dilatova dilatace aneb: Pojednání o šíři a dosahu hymnografického kontextu poutní knihy Marianische Kirchfahrt (1682) moravského jezuitu Johanna Dilata. In: *Jezuité a Brno: sociální a kulturní interakce koleje a města (1578-1773)*, Brno: Statutární město Brno: Archiv města Brna, 2013

Martin Rája a kol. Kapitoly z dějin obce Velešovice, Vydala obec Velešovice v roce 2018,

MAŇAS, Vladimír. Mariánské družiny a hudba na příkladu České provincie Tovaryšstva Ježíšova. In *Bohemia Jesuitica 1556-2006*. 2010. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2010. s. 1055-1064. ISBN 978-3-429-03268-5. Dostupné také z:

https://www.academia.edu/29812489/Mari%C3%A1nsk%C3%A9_dru%C5%BEiny_a_hudba_na_p%C5%99%C3%ADkladu_%C4%8Cesk%C3%A9_provincie_Tovary%C5%A1stva_Je%C5%BE%C3%AD%C5%A1ova

MATĚJEK, František. *Morava za třicetileté války*. Praha: Historický ústav, 1992. Práce Historického ústavu ČAV. ISBN 80-85268-16-7

MATĚJEK, František. *Švédové na Moravě za třicetileté války*. 1. Brno: Moravské muzeum, 1988,

NĚMČÍK, Bohumír a Ludvík KUCHAR. *Švédové před Brnem 1645*. Brno: Bpress, 1995. ISBN 80-901574-1-6. Dostupné také z:

<http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/uuid/uuid:ecbd32e0-bccd-11e8-bbaa-005056827e52>.

NOVOTNÝ, Jiří. *Události ze života P. Martina Středy SJ*. Olomouc: Refugium Velehrad-Roma, 2007. Societas. ISBN 978-80-86715-91-9. Dostupné také z:

<http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/uuid/uuid:1352f9e0-84f0-11e4-a0ea-005056827e52>.

Novéna se ctihodným Martinem Středou SJ: (1587-1649). Olomouc: Refugium Velehrad-Roma, 2017. Hlas Velehradu. ISBN 978-80-7412-277-4.

O'MALLEY, John W. *Jezuité: historie řádu Ignác z Loyoly do současnosti*. Hodkovičky: Pragma, [2015]. ISBN 978-80-7349-472-8.

OTÝPKA, Karel. *P. Martin Středa, jeden z obhájců Brna roku 1645*. Brno: Brněnská tiskárna, 1945,

PARMA, Tomáš. *František kardinál Dietrichstein a jeho vztahy k římské kurii: prostředky a metody politické komunikace ve službách moravské církve*. Brno: Matice moravská, 2011. Knižnice Matice moravské. ISBN 978-80-86488-88-2. Dostupné také z: <http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/uuid/uuid:9f5dbfa0-4739-11e9-8854-005056827e51>

PILNÁČEK, Josef. *Nový hrad u Blanska*. Brno: Josef Pilnáček, 1927.

PITRO, Martin a Petr VOKÁČ. *Průvodce třicetiletou válkou 1618-1648: české země na pokraji zkázy*. Praha: Knižní klub, 2018. Universum. ISBN 978-80-242-6063-1.

Pod císařským praporem: historie habsburské armády 1526-1918. Praha: Elka Press, 2003. Militaria. ISBN 80-902745-5-2. Dostupné také z: <http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/uuid/uuid:db395860-bb4a-11e4-9541-005056827e51>

POLIŠENSKÝ, Josef. *Třicetiletá válka a český národ*. Praha: Naše vojsko, 1960. Živá minulost.

POLIŠENSKÝ, Josef. *Třicetiletá válka a evropské krize 17. století*. Praha: Svoboda, 1970.

POPELÁŘ, Bohumír Justyn. *Urbář pověstí brněnských*. Brno: Družstvo Moravského kola spisovatelů, [1946?]. Vinice. Dostupné také z: <http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/uuid/uuid:d3d592c0-b765-11e9-9209-005056827e51>

Royt, Jan. *Příspěvek k ikonografii Martina Středy. Morava a Brno na sklonku třicetileté války: [sborník příspěvků ze stejnojmenné konference uspořádané ve dnech 22. a 23. června 1995 v Brně]*. Brno: Magistrát města Brna, 1995. Dostupné také z: <http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/uuid/uuid:5ce36260-f081-11e3-a2c6-005056827e51>

SAMEK, Bohumil. *Umělecké památky Moravy a Slezska*. Praha: Academia, 1994-. ISBN 80-200-0473-4. Dostupné také z: <http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/uuid/uuid:e50fef90-db6a-11e3-93a3-005056825209>

SCHWERTFER, Wenceslao. *Vita Reverendi Patris Martini Stredonii Soc. Jesu, Per Provinciam Bohemiae Praepositi Provincialis conscripta*. Praegae, Typu Univerfitatis Carolo-Ferdinande, in Collegio Societatis Jesu ad Sanctum Clementem, anno 1673.

Svatoš, Martin. *Jezuitská elogia jako historický pramen a elogia P. Martina Středy*. In: *Morava a Brno na sklonku třicetileté války: [sborník příspěvků ze stejnojmenné konference uspořádané ve dnech 22. a 23. června 1995 v Brně]*. Brno: Magistrát města Brna, 1995. Dostupné také z: <http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/uuid/uuid:5ce36260-f081-11e3-a2c6-005056827e51>.

STŘEDOVSKÝ, Martin. *Prophetiae R. P. Martini Stredonii, Societatis Jesu, Cum fama pietatis Brunae Anno 1649. pie defuncti*. [Brunae ? : s.n., mezi 1691 a 1705].

ŠRÁMKOVÁ, Marta. *Pod brněnskými věžemi: známé i neznámé pověsti*. 3., rozš. vyd. V Brně: Doplněk, 2014. ISBN 978-80-7239-312-1.

ŠTĚPÁNEK, Kamil. *První evropská válka*. Brno: CERM, 1999. ITEM. Historie. ISBN 80-7204-113-4.

ŠUJAN, František. *Švédové u Brna roku 1645*. Brno: František Šujan, 1898. Dostupné také z: <http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/uuid/uuid:c2691d80-c6c2-11e2-8b87-005056827e51>

ŠUJAN, František. *Švédové u Brna roku 1645*. III. doplněné vydání. V Brně: Ivo Sperát, 2019. ISBN 978-80-87542-25-5.

ŠUJAN, František, DVORSKÝ, František, ed. *Vlastivěda moravská*. II, Místopis Moravy.. V Brně: Musejní spolek, 1902.

Švédové před Brnem - 1645: soubor pohlednic vydaných k 350. výročí obléhání Brna Švédy. Brno: BOLIT-B Press, [1995].

TAUŠ, Karel. *300 let od smrti statečného obránce Brna P. Martina Středy*. Lidová demokracie, roč. 5, č. 198, 25. 8. (1949).

TENORA, Jan. *Život sluhy Božího P. Martina Středy z Tovaryšstva Ježíšova*. Brno: Benediktinská tiskárna, 1898. Dostupné také z: <http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/uuid/uuid:f45fe840-bd22-11e2-8b87-005056827e51>

VALIHRACH, Ladislav. *Obrana Brna proti Švédům a švédské drancování jihu Moravy*. In: *Věstník Historicko-vlastivědného kroužku v Žarošicích / Žarošice: Historicko-vlastivědný kroužek č. 19 (2010)*,

VESELÁ, Jiřina a Martin REISSNER. *Den Brna*. 3., (rozš. a upr.) vyd. Brno: Biskupství brněnské, 2006. ISBN 80-239-6695-22.

VLČEK, Pavel, Dušan FOLTÝN a Petr SOMMER. *Encyklopedie českých klášterů*. Praha: Libri, 1997. ISBN 80-85983-17-6. Dostupné také z: <http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/uuid/uuid:1fb3f600-da85-11e3-b110-005056827e51>

VONDRUŠKA, Isidor. *Životopisy svatých v pořadí dějin církevních*. V Praze: Ladislav Kuncíř, 1931. Dostupné také z:
<http://imageserver.mzk.cz/mzk03/001/212/711/328100221506.titul.jp2>

ZAJÍC, Jiří. *Cena věrnosti: čtrnáct pražských mučedníků*. Praha: Paulínky, 2012. ISBN 978-80-7450-069-5.

Zdenek Plachý (*1961), *Černá Madona Brněnská: [(legenda z doby švédského tažení na Moravu)]: Národní divadlo Brno: [světová premiéra 27. ledna 2012 v Mahenově divadle*. Brno: Národní divadlo Brno, 2012. ISBN 978-80-260-2748-5.

Internetové zdroje

VANĚK, Jiří. Plukovník Georg Jacob Ogilvy. In: LOSKOTOVÁ, Irena a kol. *Encyklopedie dějin města Brna* [online]. Brno: Muzeum města Brna, 2011, s. 1 [cit. 2020-02-16]. Dostupné z: https://encyklopedie.brna.cz/home-mmb/?acc=profil_osobnosti&load=1658

LOSKOTOVÁ, Irena a kol. *Encyklopedie dějin města Brna* [online]. Brno: Muzeum města Brna, 2011, s. 1 [cit. 2020-01-31]. Dostupné z: https://encyklopedie.brna.cz/home-mmb/?acc=profil_osobnosti&load=291

FIALA, Jiří. Rektoři olomoucké univerzity v letech 1573–1860: 10. MERIDIES (Poledne) Georgius (Jiří), S. J. (* kolem roku 1579 Gliwice v Horním Slezsku – † 30. 8. 1639 Praha), rektor od 10. 1. 1622 do 3. 3. 1626. *Žurnál PU*. Olomouc, 2005, **14**(27), 7. Dostupné také z: <http://www.upol.cz/fileadmin/zuparchiv/XIV/cislo27.pdf>; FIALA, Jiří. Rektoři olomoucké univerzity v letech 1573–1860: 10. MERIDIES (Poledne) Georgius (Jiří), S.J. (* kolem roku 1579 Gliwice v Horním Slezsku – † 30. 8. 1639 Praha), rektor od 10. 1. 1622 do 3. 3. 1626. *Žurnál PU*. Olomouc, 2005, **14**(28), 7. Dostupné také z: <http://www.upol.cz/fileadmin/zuparchiv/XIV/cislo28.pdf>

KOPECKÝ, Milan. *Nic stálého přítomného: k literárnímu baroku*. Vyd. 1. Brno: Masarykova univerzita, 1999. 145 s. Spisy Masarykovy univerzity v Brně. Filozofická fakulta; č. 329. ISBN 80-210-2227-2. Dostupné také z: https://digilib.phil.muni.cz/bitstream/handle/11222.digilib/123082/SpisyFF_329-1999-1_4.pdf

KRÁLÍKOVÁ, Michaela. Pohřbívání na Moravě v 16. - 18. století. *Archaeologia historica*. 2017, **42**(1), 135-151. Dostupné také z: https://digilib.phil.muni.cz/bitstream/handle/11222.digilib/136537/2_ArchaeologiaHistorica_42-2017-1_8.pdf

MARKO, Hana. Páter Středa bránil Brno před Švédy, jeho sochu teď ztvárňuje Jan Šebánek z FA VUT. *Zprávy z VUT* [online]. Brno: VUT, 2019, 3. 5. 2019 [cit. 2020-02-25]. Dostupné z: https://zvut.cz/tema/tema-f38144/pater-streda-branil-brno-pred-svedy-jeho-sochu-ted-ztvarnuje-jan-sebanek-z-fa-vut-d185649?aid_redir=1

Martin Středa. *Česká provincie Tovaryšstva Ježíšova* [online]. Praha: JESUIT.cz, 2006 [cit. 2020-01-31]. Dostupné z: <http://www.jesuit.cz/osobnost.php?id=56>

MATURA, Petr. Zázračný páter Martin Středa pomohl ubránit město Brno před Švédy a modlitby k němu stále uzdravují. *Náš region* [online]. 2019, **2019**(31. 10.), 1 [cit. 2020-02-19]. Dostupné z: <https://nasregion.cz/zazracny-pater-martin-streda-pomohl-ubranit-mesto-brno-pred-svedy-a-modlitby-k-nemu-stale-uzdravuji-135726>

PROCHÁZKOVÁ, Radka, Mgr., *Svatý Jan Sarkander*: Dostupné z: <https://www.holesov.cz/sv-jan-sarkander> [cit. 2021-08-09].

Proces blahořečení P. Martina Středy SJ pokročil. *Česká provincie Tovaryšstva Ježíšova* [online]. Praha: JESUIT.cz, 2006 [cit. 2021-06-25]. Dostupné z: <http://www.jesuit.cz/clanek.php?id=2473>

Socha ctihodného P. Martina Středy SJ už stojí na svém místě. *Česká provincie Tovaryšstva Ježíšova* [online]. Praha: JESUIT.cz, 2006 [cit. 2020-09-15]. Dostupné z: <http://www.jesuit.cz/clanek.php?id=2230>

Vyslyšení modliteb na přímlovu P. Martina Středy podle historických pramenů – Schwertfera a Dilata. *P. Martin Středa SJ: Stránky věnované procesu blahořečení* [online]. Brno: Česká provincie Tovaryšstva Ježíšova, 2008 [cit. 2020-01-31]. Dostupné z: <http://martinstreda.cz/ostatni-svedectvi/>

ZELENKOVÁ, Petra. „PROTEGAM URBEM ISTAM“ („BUDU ŠTÍTEM TOMUTO MĚSTU“). Panna Marie a Páter Martin Středa jako ochránci Brna na dvou augspurských mědirytinách ze 17. století. In: ŠEFERISOVÁ - LOUDOVÁ, Michaela a Lubomír KONEČNÝ, KROUPA, Jiří, ed. *Orbis artium : k jubileu Lubomíra Slavička*. Brno: FF MU Brno, 2009, 341 - 351. ISBN 978-80-210-4972-7. Dostupné také z: https://digilib.phil.muni.cz/bitstream/handle/11222.digilib/123965/SpisyFF_382-2009-1_31.pdf